

DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİNİN

BÜLLETENİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

№5, 2002

* Din və mənəvi paklıq

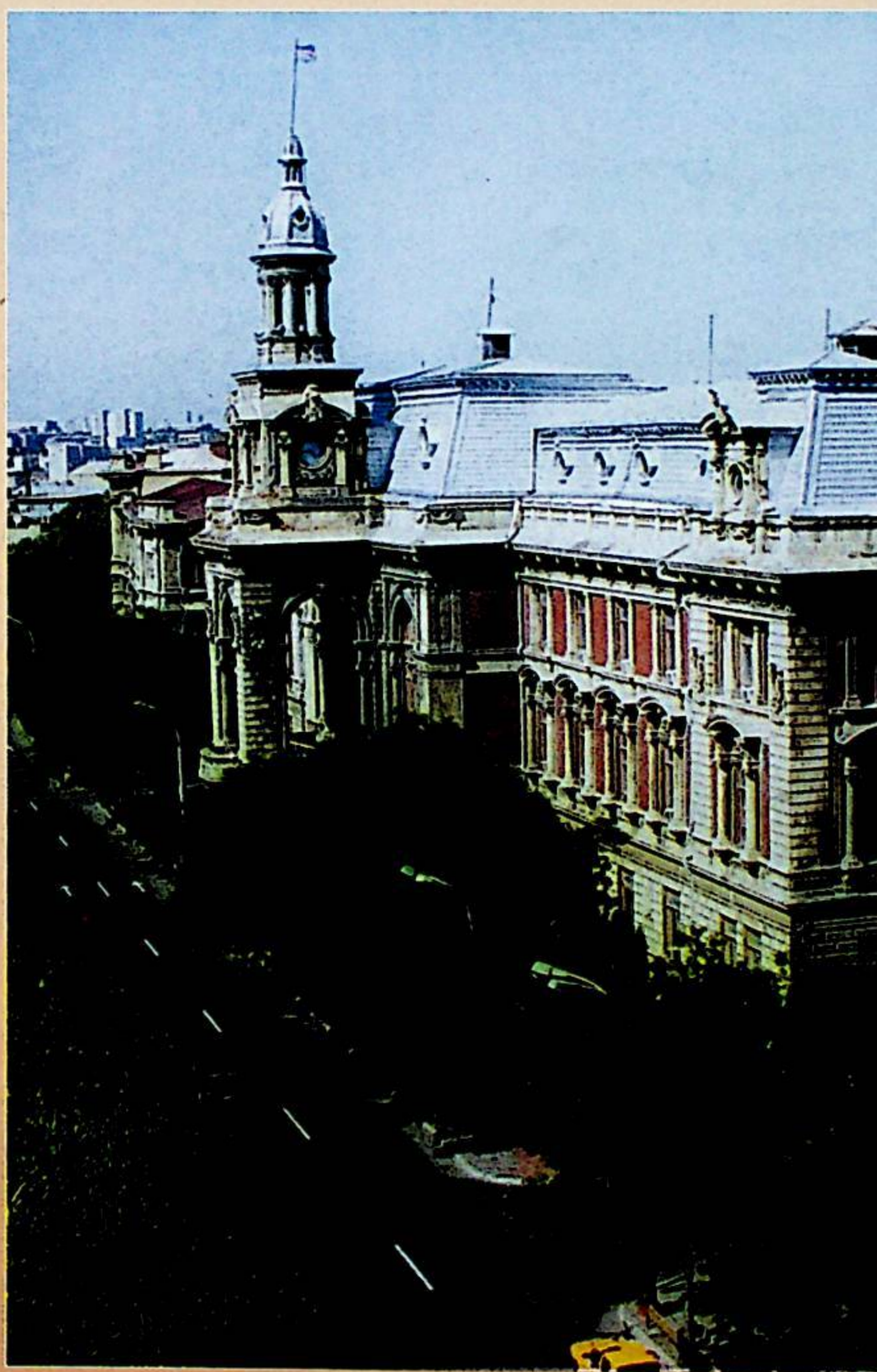
səh.10

* *“Müasir cəmiyyətdə dinin rolu:
terrorizmlə mübarizə yollarının
axtarışı” mövzusunda ATƏT-in
Bakı Konfransı*

səh.13

* *Истории Библии в Азербай-
джане*

səh.26

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor:
fəlsəfə elmləri
doktoru, professor Rafiq Əliyev

Baş redaktorun müavini: *Musa Mərcanlı*

Redaktor: *Səməd Bayramzadə*

Məsul katib: *Yusif Ağayev*

Operator: *Rəsmiyyə Qasımova*

Dizayn: *Aliyə Qabilqızı*

Materiallar Dövlət Komitəsinin müvafiq şöbələrində hazırlanır.

EDITORIAL STAFF

Editor-in-chief:
professor
Rafiq Aliev (Ph.D)

Deputy editor: *Musa Marjanlı*

Editor: *Samad Bayramzade*

Responsible secretary: *Yusif Agayev*

Operator: *Rasmiya Gasumova*

Design: *Aliya Gabilgızı*

Materials are prepared in appropriate department of the State Committee

Bülleten Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin 4 sayılı əmri (2 oktyabr 2001-ci il) ilə nəşr olunur.

This Bulletin is edited in accordance with order N4 (on October 2, 2001) of State Committee of Azerbaijan Republic for the Work with Religious Associations.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı 370001, Ə.Cavad küçəsi 12.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Web sayt: www.addk.org

Address:

12 A.Javad St, Baku, 370001 Azerbaijan.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Web page: www.addk.org

BU SAYDA

Beynəlxalq Bakı konfransı	13
Dinlərarası dialoq	14
Xeyriyyə cəmiyyətləri və dini təbliğat	20
Dini təhsillə bağlı mülahizələr	23
История Библии в Азербайджане	26
İslamda incəsənət	28
Уважаемые сотрудники редакции!	33

IN THIS ISSUE

Baku International Conference	13
Interreligions dialogue	14
Charity organizations and religions propaganda	20
The Matters concerning religions education	23
New translation of Bible	26
Art in islam	28
Dear Editorial staff	33

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
PREZİDENTİNİN
FƏRMANI

*Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin
yaradılması haqqında*

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsinin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Dini işlər idarəsinin əsasında Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılsın.

2. Müəyyən edilsin ki, Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsas vəzifələri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsinin həyata keçirilməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılmasından, dini etiqad azadlığı ilə bağlı olan qanunvericilik aktlarına riayət olunmasına nəzarətin təmin edilməsindən və dini qurumların dövlət qeydiyyatına alınmasından ibarətdir.

3. Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan Respublikasının dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericilik aktlarının tələblərinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə qanunda nəzərdə tutulmuş formalarda dini qurumların fəaliyyətinə müdaxilə edə bilər.

4. Müəyyən edilsin ki, Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 48-ci maddəsinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının dini etiqad məsələlərinə və onların birləşdiyi dini qurumların işinə əsassız müdaxilə etmir, dini qurumlara heç bir maddi yardım göstərmir.

5. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bir ay müddətində:

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin Əsasnaməsinin layihəsini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təsdiq olunmaq üçün təqdim etsin;
- bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

6. Bu Fərman imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 21 iyun 2001-ci il
N 512

PREZİDENT HEYDƏR ƏLİYEV:

...Sovet İttifaqı dağılandan, Azərbaycanda müstəqilliyini əldə edəndən sonra insanlara vicdan azadlığı, yəni din azadlığı verildi. Ötən on il ərzində Azərbaycanda bu siyasət həyata keçirilir. Doğrudur, bundan mənfi hallar üçün istifadə etmək istəyən qüvvələr də var. Yaxud da ki, ayrı-ayrı ölkələrdən Azərbaycanda dini fanatizmi, dini ekspertizmi yaymaq istəyənlər də var.

Məlumdur ki, dünyada dindən istifadə edərək terrorizmlə məşğul olan qüvvələr də var. Buna görə də dini ekstremizm, eyni zamanda terrorizmlə də bağlıdır. Bu da müxtəlif ölkələrdə həm insanlara, xalqlara həm də dövlətlərə çox zərər verir. Biz çalışmalıyıq ki, ölkələrimizdə xalqlarımızın vicdan azadlığını təmin edərək, eyni zamanda xaricdən, yaxud da daxildən ayrı-ayrı qüvvələr tərəfindən dini fanatizmin, ekstremizmin və bunun altında terrorizmin həyata keçirilməsi hallarına yol verməyək.

Bu işi biz Azərbaycanda aparırıq və aparacağıq. Bu, bizim üçün əsas məsələlərdən biridir.

... Bizim müstəqil dövlətdə din dövlətdən ayrılır. Din dövlətin işinə

qarışa bilməz. Dövlət də dinin işinə qarışa bilməz. Ancaq təəssüflər olsun, bəziləri istəyir ki, Azərbaycanda idarəetmə işləri dini qaydasında olsun, yaxud da burada islam dövləti yaransın. Bunlar xəyaldır, kim belə düşünürsə, bu yollara getmək istəyirsə, o böyük risk edir. Çünki bunların qarşısını biz kəskin şəkildə alacağıq. Biz Azərbaycanda demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət yaradıyıq. Biz heç vaxt imkan vermərik ki, yaratdığımız bu gənc dövlətin xarakteri hansısa qüvvələr tərəfindən dəyişdirilə bilsin.

...Biz xalqımızın mənəvi dəyərlərinin inkişafı üçün dindən də istifadə etməyə çalışmalıyıq. İndi bu da çox vacibdir, aktualdır. Biz dünyəvi dövlət quraraq, eyni zamanda, imkan verə bilmərik ki, milli-mənəvi dəyərlərimiz tapdalansın və millətimize, milli-mənəvi dəyərlərimizə yabançı olan hansısa dəyərlər tətbiq olunsun. Təəssüf olsun ki, gənclər arasında belə işlər görməyə çalışan qüvvələr də vardır. Ona görə də gənclərin tərbiyəsinə diqqət yetirmək lazımdır. Gənclərimiz həm fiziki cəhətdən, həm də mənəvi cəhətdən sağlam olmalıdırlar.

**Türkiyənin Dini İşlər İdarəsinin
nümayəndələri ilə görüşdə
çıxışından**

22 iyul 2002-ci il

DİN VƏ MİLLİ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR HAQQINDA

* * *

“Hər xalqın öz adət-ənənəsi var, öz milli-mənəvi və dini dəyərləri var. Biz öz milli-mənəvi dəyərlərimizlə, öz dini dəyərlərimizlə, adət-ənənələrimizlə fəxr edirik. Bizim xalq yüz illərlə, min illərlə adət-ənənələrimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi yaradıbdır və bunlar indi bizim xalqımızın mənəviyyatını təşkil edən amillərdir. Əgər insan mənsub olduğu millətin milli-mənəvi dəyərlərini bilmirsə, yaxud onları qəsdən təhrif edirsə, əgər vəziyyət o dərəcəyə çatırsa ki, hətta Azərbaycanın dini rəhbəri təhqir olunur, onda təbiidir ki, bu bizi narahat etməlidir”.

* * *

...Bizim gənclərimiz dini-mizi olduğu kimi öyrənməli, qəbul etməli və ondan istifadə etməlidirlər. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, ayrı-ayrı şəxslər, ayrı-ayrı qüvvələr öz şəxsi mənafeələrini güdərək, islam dini pərdəsi altında Azərbaycan gənclərinin tərbiyəsinin və mənəviyyatının zədələnməsinə gətirib çıxartsınlar”.

* * *

“İslam dini başqa dinlərə qarşı heç vaxt düşmən olma-

mışdır. Çünki bu dinlərin hamısı Allahdan gəlir. Azərbaycanda da müsəlmanlarla yanaşı, başqa dinlərə etiqad edən adamlar da yaşayır. Onlar da Azərbaycanın bərabər hüquqlu vətəndaşlarıdır. Çalışmalıyıq ki, dini, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşları eyni hüquqlu olsunlar və onların hamısının birliyini, vəhdətini təşkil edək. Bu da Allah-təalanın buyuruğu, bizim yolumuzdur”.

* * *

Konstitusiyaya din azadlığını, vicdan azadlığını elan etmişdir, biz isə dövlət kimi bunun təmin olunmasının qərantıyıq, bunu öz üzərimizə götürmüşük. Bəli, ona görə də bizim dövlətimiz dünyəvi dövlətdir. Ancaq biz dindən ayrı deyilik.

* * *

...Ayrı-ayrı insanlar, yaxud qruplar, dəstələr demokratiyanın insanlara verdiyi bütün bu azadlıqları bəzən özbaşınalıq, qanuna itaətsizlik, qanunu pozmaq, hərəmərclik, hətta tərbiyəsizlik kimi anlayırlar, yaxud da ki, bu cür anlamaq istəyirlər.

Demokratiya yüksək mədəniyyət deməkdir.

* * *

Dünyada bir çox böyük dinlər mövjudur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar islam dini ilə fəxr edərək, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, düşmənçilik etməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalqı da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik. Ümu-miyyətlə, başqa dinlərə dözümlülük, başqa dinlərlə yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamaq islam dəyərlərinin xüsusiyyətidir. Bu, tarix boyu Azərbaycanda da, Qafqazda da öz əksini tapıbdır. Azərbaycanda islam dini ilə yanaşı xristian dini də, yəhudi dini də əsrlər boyu yaşayıb və indi də yaşayır. Qafqazda da bu mənzərə var. Hesab edirik ki, insanlar hansı dinə, hansı mədəniyyətə mənsubluğundan asılı olmayaraq, bütün başqa mədəniyyətlərə, dinlərə, mənəvi dəyərlərə də hörmət etməli, o dinlərin bəzən kiməsə xoş gəlməyən adət-ənənələrinə dözümlü olmalıdırlar. Dini nöqtəyi-nəzərdən ədavət, münaqişə, müharibə yolverilməzdir.

BAS REDAKTORDAN

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 iyun 2001-ci il tarixli 512 sayılı Fərmanına əsasən yaradılmışdır. Komitənin Əsasnaməsi 21 iyul 2001-ci il tarixdə Respublika Prezidenti tərəfindən təsdiq edilmişdir.

Yeni dövlət orqanının fəaliyyət yönümləri, vəzifə və səlahiyyətləri Əsasnamədə öz əksini tapmışdır. Dövlət Komitəsinin strukturu müəyyənləşdirilmiş, Dini etiqad azadlığı haqqında qanunun müddələrinin həyata keçirilməsi, vətəndaşların vicdan azadlığı hüquqlarının reallaşması üçün prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir.

İlk növbədə ölkədə dini durumun vəziyyəti öyrənilmiş, dini qurum, icmaların rəhbərləri və üzvləri ilə görüşlər keçirilmiş, qanun çərçivəsində əməkdaşlıq üçün normal işgüzar şərait yaradılmışdır. Ölkənin beş zonasında və Naxçıvan Muxtar Respublikasında nümayəndəliklər açılmışdır. Dövlət Komitəsinin aparıcı şöbələri - Dini qurumlarla iş, Hüquq və qeydiyyat, Dini ekspertiza şöbələri aktiv fəaliyyətə başlamışlar.

Dini qurum və icmalar, ibadət və ziyarət yerləri, dini təşkilatlar haqda Dövlət Komitəsinin məlumat bankı yaradılmış, internet sahifəsi açılmışdır.

Vaxtilə dövlət qeydiyyatından keçmiş dini icmaların təsis sənədləri yeni qaydalara əsasən təkrar qeydiyyat üçün ekspertiza edilmiş və yenidən qeydiyyat işi başlanmışdır. Bugünədək 138 dini icma təkrar qeydiyyatdan keçirilmişdir. 100-dək dini icmanın təsis sənədləri qeydiyyat üçün yoxlanılıb qəbul edilmiş və bu yaxınlarda müvafiq dini mərkəz və idarələrlə əlaqəli şəkildə dini icmaların ilkin qeydiyyatı prosesi də başlanacaqdır.

Din-dövlət münasibətlərini tənzimləyən sənədlərin təbliğini təşkil etmək və dövlətin din sahəsindəki siyasətini təhrif olunmamış şəkildə ölkə vətəndaşlarına və dünya

ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün xeyli tədbirlər həyata keçirilmişdir:

1. Dövlət Komitəsinin bülleteni çap olunmağa başlanmışdır;

2. Zonalar və ayrı-ayrı rayonlarda seminar-müşavirələr, Dini icmaların rəhbərləri ilə toplantılar, rayonların icra hakimiyyəti başçılarının müavinləri və müvafiq şöbə müdirləri ilə 4 günlük (Bakıda) seminar keçirilmişdir.

3. 20-21 dekabr 2001-ci ildə 16 ölkənin nümayəndələrinin iştirakı ilə Bakıda, «İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh» mövzusunda beynəlxalq konfrans, 17-18 iyun 2002-ci ildə ATƏT-in Bakı nümayəndəliyi ilə birgə keçirilən «Ekstremizmə qarşı mübarizədə din və etiqad azadlığının təmin olunması: Azərbaycandakı çətinliklər və mövcud təcrübə» mövzusunda seminar ictimaiyyət tərəfindən müsbət və vacib bir addım kimi qəbul edilmişdir.

Dövlət başçısının ölkədə stabilliyin, o cümlədən dini durumda stabilliyin qorunub saxlanılmasına yönələn balanslaşdırılmış siyasətinin reallaşmasına kömək edən Dövlət Komitəsi hazırda bu siyasətin önündə gedir.

Dini zəmində ciddi konfliktlər demək olar ki, yoxdur və bu eyni zamanda xalqımıza ənənəvi olaraq tarixən xas olan səbrlilik, tolerantlıq, qarşılıqlı dözümlülük keyfiyyətlərindən də irəli gəlir. Bu prinsiplərin prioritet yer tutmasını və Azərbaycanın bu sahədə təcrübəsini nəzərə alan ATƏT-in Demokratik təsisatlar və insan hüquqları departamentinin sədri ilin əvvəlində Bakıda olarkən ölkə Prezidenti möhtərəm Heydər Əliyevlə görüşdə təmsil etdiyi təşkilatın dini mövzuda konfransını Bakıda keçirməyi təklif etmiş və bu təklif qəbul olunmuşdur.

10-11 oktyabr 2002-ci ildə ATƏT-in üzvü olan 55 ölkənin yüksək rütbəli din xadimləri, alimləri və dövlət məmurlarının konfransda iştirakı planlaşdırılır, Bakı Konfransının keçirilməsinə hazırlıq işləri görülür.

Dövlət Komitəsinin işçiləri bir sıra beynəlxalq konfrans və görüşlərdə, seminarlarda (Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı, İtaliya, ABŞ, İran İslam Respublikası) iştirak etmişlər.

4. Dini ədəbiyyatın idxalı, nəşri və yayılması işində müəyyən qayda yaradılmış, Dini ekspertiza şöbəsində yüzlərlə dini təyinatlı ədəbiyyata rəy verilmişdir. İdxal olunması nəzərdə tutulan dini ədəbiyyatın bir hissəsinə isə mövcud qanunvericiliyə əsasən icazə verilməmişdir. Dini təfriqə yarada biləcək kitabların ölkəyə idxalına müəyyən bir sədd qoyulmuşdur. Sərhədçilər, Gömrük Komitəsinin işçiləri, Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları ilə

səmərəli iş birliyi yaranmışdır. Dövlət Komitəsi təkcə yerli dini icmalarla deyil, eyni zamanda beynəlxalq təşkilatlarla da ciddi əməkdaşlıq üçün xeyli iş görmüşdür. Türkiyə, Misir, İran, Səudiyyə Ərəbistanı krallığı ilə din sahəsində əlaqələrin hüquqi bazasını təşkil edəcək ikitərəfli əməkdaşlıq protokolları hazırlanır və güman edirik ki, bu yaxınlarda belə protokollar imzalanacaqdır.

Qonşu dövlətlərin hamısı ilə hər iki tərəfin mənafeyini nəzərə alaraq din sahəsində əlaqələrin qurulması Dövlət Komitəsinin daima marağında olmuşdur.

Dövlət Komitəsinin yaranması dini icmaları bir-birinə daha da yaxınlaşdırmış, bu gün üçün mümkün tolerantlıq təmin olunmuşdur. Dəfələrlə müxtəlif təmayüllü dini icma rəhbərləri bir araya gəlib ölkəmiz və xalqımız üçün ümumi problemlərin həllinə dair yekdil rəy söyləmişlər.

Konstitusiyamızın 18-ci maddəsinin «Bütün əqidələr qanun qarşısında bərabərdir» müddəası Dövlət Komitəsinin fəaliyyətinin mühüm bir hissəsini təşkil edir. Hər bir dini icma üçün, tərəfdarlarının azlığı və ya çoxluğundan asılı olmayaraq, eyni şəraitin yaradılması dini sabilliyin əsasını təşkil edir. Etiqad azadlığını daha dolğun

təmin etmək məqsədilə dini mərkəz və idarələrlə sıx əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmışdır.

Dövlət Komitəsində beynəlxalq əlaqələrin yaradılması və inkişafı istiqamətində də işlər aparılmışdır. ATƏT-in, Avropa şurasının, BMT-nin, İKT-nin, Dini Azadlıq Beynəlxalq Assosiasiyası və digər beynəlxalq təşkilatlarla iş birliyi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərin əsasını birgə seminar, simpozium və konfranslar təşkil edir. 2001-ci il dekabrın 20-21-də «İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh», 2002-ci il 17-18-iyununda «Ekstremizmə qarşı mübarizədə

din və etiqad azadlığının təmin olunması:

Azərbaycandakı çətinliklər və mövcud təcrübə» mövzularında

beynəlxalq görüşlərin təşkili və orada 20-dək dövlətin təmsilçilərin iştirakı respublikada olan dini sabitlik, dözümlülük və tolerantlıq nümayiş etdirmək üçün mühüm vasitə olmuşdur. 10-11 oktyabrda keçirilməsi planlaşdırılan ATƏT-in Bakı Konfransına hazırlıq və bu konfransın işində 55-dək ölkənin iştirakının planlaşdırılması ölkəmizin beynəlxalq imicinin artmasını bir daha nümayiş etdirir. Konfransın əsas mövzularından - «Dinin demokratik cəmiyyətdə rolu» bu gün bütün dünya ictimaiyyətini maraqlandıran məsələdir. Bu mövzuda ATƏT kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilat ilk konfransını keçirir. Belə yüksək səviyyəli tədbirin təşkili üçün Bakı şəhərinin seçilməsi ölkəmizin xarici siyasətdə əldə etdiyi uğurların bir hissəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Konfransın keçirilməsi ilə bağlı təşkilati məsələlərin həlli Dövlət Komitəsinə həvalə edilmişdir.

Düşünürəm ki, bütün bunlar böyük və səmərəli işin başlanğıcıdır, ölkə prezidentinin Dövlət Komitəsinin qarşısında qoyduğu vəzifələri yerinə yetirmək yönündə atılan addımlardır və müəyyən edilmiş dövlət-din münasibətləri konsepsiyasının tərkib hissəsidir.

Dövlət başçısının ölkədə sabilliyin, o cümlədən dini durumda sabilliyin qorunub saxlanılmasına yönələn balanslaşdırılmış siyasətinin reallaşmasına kömək edən Dövlət Komitəsi hazırda bu siyasətin önündə gedir.

DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİNİN VƏZİFƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi dini işlər üzrə mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır.

Məlumdur ki, müstəqillik illərində cəmiyyətin dini həyatında ciddi müsbət dəyişikliklər baş vermişdir. Hər şeydən əvvəl, dini etiqad azadlığına tək cə sözde yox, həm də praktikada geniş imkanlar yaradılmış, dövlət, sözün həqiqi mənasında, vicdan azadlığının təminatçısı olmuşdur. Söz yox ki, yeni şəraitdə dini fəaliyyət sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən qurumun yaradılması tək cə dövlət üçün deyil, eyni zamanda dini qurumlar üçün də vacib bir amildir.

Azərbaycan dövləti dünyəvi bir dövlətdir. Lakin dünyəvilik dini inkar etmək deyil, bu dövlətin siyasi qurumunun məzmununu müəyyən edir. Azərbaycan vətəndaşlarının əqidə azadlığı dövlətin Əsas Qanununda öz əksini tapmış və cəmiyyətimiz tərəfindən qəbul edilmişdir. Əqidə, iman azadlığı insan hüquqlarının ayrılmaz bir hissəsidir. Bu ilk növbədə mənəviyyat, əxlaq, davranış, birgəyaşayışın, insanlar arasında münasibətlərin əsasını təşkil edir. Din insanların cəmiyyət qarşısında məsuliyyətlərini daha da artırır, vətənə məhəbbət hissini gücləndirir. Dövlətin imanlı, əqidəli vətəndaşlara ehtiyacı var və dövlət mənəviyyəti milli sərvətin tərkib hissəsi kimi

qiymətləndirir, ona qayğı göstərir. Dövlətin dinə münasibətində də siyasətinin əsasını məhz bu amil təşkil edir.

Digər tərəfdən, bu gün Azərbaycan xarici aləmə açıq cəmiyyətdir. Müstəqil Azərbaycanda xarici dövlətlərin səfirlikləri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndəlikləri, müxtəlif mərkəzləri, humanitar yardım və xeyriyyə təşkilatları, ayrı-ayrı dinlərə etiqad edən iş adamları fəaliyyət göstərir. Son dövrlərdə əhalinin böyük əksəriyyətinin tanıyıb bilmədiyi müxtəlif yönümlü, Azərbaycan üçün səciyyəvi olmayan dini əqidələr, qeyri-ənənəvi dini cərəyanlardan törəmiş sektalar cəmiyyətə nüfuz edir, müxtəlif yollarla insanların şüuruna və qəlbinə yol tapır. Bütün bu ziddiyyətli prosesin müvafiq qanunvericilik çərçivəsində tənzimlənməsi, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının vicdan azadlığı barədə müddəalarının həyata keçirilməsi üçün müvafiq şəraitin yaradılması, dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericilik aktlarına riayət olunmasına nəzarətin təmin edilməsi və dini qurumların qeydiyyatına alınması Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılmasını aktuallaşdırırdı.

Respublikada dini durumun müntəzəm təhlili, dinşünaslıq ekspertizasının aparılması, dinlə bağlı situasiyanın şəffaflığının təmin edilməsi, ictimaiyyətin dini qurumlar və

onların mərkəzlərinin fəaliyyəti barədə məlumatlandırılması, dini işlər üzrə vahid icra hakimiyyəti orqanının olması günün tələblərindən irəli gəlirdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyev bütün bu amilləri nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında Fərman vermişdir. Fərmanda Dövlət Komitəsinin vəzifələri, səlahiyyəti və fəaliyyətinin əsas istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Komitənin rəhbərliyi və mütəxəssisləri son dərəcə mürəkkəb və ziddiyyətli keçid dövründə qarşılarına qoyulan vəzifələrin məsuliyyətini hiss edir və respublika ictimaiyyətini əmin etmək istəyirlər ki, respublikada dini etiqad azadlığı ilə bağlı qanunvericiliyin icrası üzərində nəzarətin təmin edilməsi üçün bütün mövcud imkanlardan istifadə edəcəklər. Eyni zamanda, Dövlət Komitəsi respublikada fəaliyyət göstərən bütün dini qurumlara müraciət edərək onları sıx əməkdaşlığa, təfriqədən uzaq olmağa, fəaliyyətlərini dinlərin təlqin etdiyi yüksək mənəvi dəyərlərə, dövlətin qanunvericiliyinə müvafiq şəkildə qurmağa çağırır və bildirir ki, qanunvericilik çərçivəsində dövlət tərəfindən həlli tələb olunan bütün məsələlərdə onlara yardımçı olacaqdır.

DİNİ HƏYATDA PROBLEMLƏR

Dinlə bağlı problemlərin həlli məqsədilə Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır. Dini durumun təhlili göstərir ki, xalqımızın mənəviyyatı ilə bağlı bu sahədə görülməsi zəruri olan işlər çoxdur. Nəsillərdən-nəsillərə keçən dini dəyərlər sistemini kompleks şəkildə öyrənmək, olduğu kimi xalqa çatdırmaq, dini dözümlülük tərbiyə etmək dini qurumların əsas vəzifələri olduğu kimi eyni zamanda daim dövlətin də ciddi nəzarətində olmalıdır. Bu, adi inzibati nəzarət sistemi deyil. Belə vəziyyətdə sistemli şəkildə hərəkət etmək, mövcud qanunlara əməl olunmasına nəzarəti gücləndirmək, dini icmalar ətrafında toplanan insanların əqidə seçiminə hörmətlə yanaşmaq, onları dini ekstremizm ideyaları yayan, təbliğ edən missionerlərin təsirindən azad etmək yollarını axtarıb tapmaq vacib bir işdir. Bu həm dövlət orqanlarının, həm də cəmiyyətin ziyalı zümresinin işidir.

Təhlillər və araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən dini qurumlarla iş ciddi şəkildə gücləndirilməli, bu işi tənzimləyən qanunların aliliyi təmin edilməlidir.

Dini qurumlarla dövlət arasındakı münasibətləri qanun çərçivəsində tənzimləmək cəhdləri xeyli məsələlərin həlli ilə nəticələnsə də, bir çox həll olunmamış problemlərin varlığını da aşkar etmişdir:

1. Dini qurumların bir çoxunun fəaliyyəti "Dini etiqad azadlığı haqqında qanun"un çərçivəsindən kənara çıxır. Bəzən Qanunun müddəaları açıq şəkildə pozulur - dini dözümsüzlük, ədavət, dini ayrı-seçkilik, dini müstəsnaqlıq kimi neqativ prinsiplər təbliğ edilir. Dini mahiyətli kitabların nəşri və yayılmasında ciddi qanun pozuntularına təsadüf edilir. Belə hallar aşkarlanmış və artıq bir sıra dini icmalara xəbərdarlıq

elan olunmuş, "Məhəbbət məbədi" xristian-baptist dini icmasının fəaliyyəti məhkəmə vasitəsilə dayandırılmışdır.

2. "Din dövlətdən ayrılır" müddəası bir sıra dini mərkəz və qurumlar tərəfindən səhv başa düşülür və belə hesab edilir ki, dövlət heç bir halda bu qurumların işinə müdaxilə etməməlidir.

Bəli, dövlət şəri məsələlərin, ayinlərin, ibadətlərin yerinə yetirilməsi işinə qarışmır, lazım gəldikdə isə kütləvi dini mərasimlərin, bayramların keçirilməsində dini qurumlara zəruri təşkilati köməklik göstərir. Lakin Azərbaycan dövlətində fəaliyyət göstərən hər bir dini mərkəz, idarə və icma bütün dünyəvi qurumlar kimi mövcud qanunvericiliyin müddəalarını nəinki pozmaq hüququna malik deyil, əksinə, Azərbaycan qanunları qarşısında tam məsuliyyət daşıyır. Qanun heç bir dini təşkilata müstəsna hüquqlar verməmişdir və ölkənin dindar vətəndaşları ilə dövlət arasında vasitəçi yoxdur. Belə hallar, ümumiyyətlə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayıb. Təəssüf ki, bəzi dini qurumlar təbliğ etdikləri dini əqidənin "müstəsnaqlığını" cəmiyyətdəki fəaliyyətlərinə də, hüquqi statuslarına da şamil etmək iddiasındadırlar. Hüquqi əsası olmayan bu iddia dövlət-din münasibətlərini qanun çərçivəsində tənzimləməyə ciddi mane olur, süni gərginlik yaradır, dindarlar arasında dövlətin dinə pozitiv münasibətinə, təmiz niyyətinə şübhə yaratmaq məqsədinə xidmət edir.

Belə hallar yolverilməzdir və milli mənafeyə xidmət etmir, xalqı çaş-baş salır. Bu anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq üçün lazımi təbliğat tədbirləri görülür. Kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından geniş istifadə olunur. Dini durum haqqında məlumatı xalqa çatdırmaq işi davam edir.

3. Qeyd etmək lazımdır ki, bu gün din sahəsində cəmiyyətimiz, dövlətçiliyimiz üçün arzu olunan birlik yoxdur. Pərakəndəlik və qeyri-sağlam rəqabət hökm sürür. İslam yönümlü dini qurumların fəaliyyəti, hətta şəri işləri belə, bir mərkəzdən, idarədən tənzimlənmir. Səbəblərsə müxtəlifdir: xarizmatik liderin və bütün dindarları təmin edəcək, sağlam dini ideyalar ətrafında toplayacaq konsepsiyanın olmaması, bununla bilavasitə əlaqədar olaraq daxildə tələbatın mövcudluğu ucubundan xarici təsirin dövlətçilik üçün təhlükə yaradacaq qədər güclənməsi, dini ekstremizm meyilli olan qrupların son dövrlərdə sərbəst fəaliyyət göstərməsi, din adamları arasında əməllərinə görə bu dünyada cəza məsuliyyətinə cəlb edilməyəcəklərinə arxayınlıq kimi çox zərərli tendensiyanın yaranması, savadlı din xadimlərinin azlığı, bəzi din xadimlərinin əməllərində dini, şəri işlərdən çox siyasətin və digər fəaliyyət növlərinin üstünlük təşkil etməsi, siyasi partiyaların din amilindən istifadə cəhdləri və s. və i.

Bütün bunlar və ölkədə digər dini icmaların - xristian yönümlü müxtəlif sektaların aktiv fəaliyyətinin, dini qarşıdurmanın, dözümsüzlüyün bəzən açıq təbliğatı və praktikasını dini qurumların fəaliyyətinin dövlətin tənzimləyici, nəzarətedici roluna böyük ehtiyacı olduğunu sübut edir. Zənnimizcə, bu yönümdə birgə iş faydalı və səmərəli ola bilər. Dövlətin belə işləri tənzim etmək iradəsi qətidir və buna bütün imkanları var. Bu qarşılıqlı anlaşma, qanun çərçivəsində fəaliyyət müstəvisində əməkdaşlıq prosesini tezləşdirər, inzibati tənzimləmə zərurətini minimuma endirə bilər.

4. Dini qurumların fəaliyyətində bəzi islahatlara da ehtiyac var. Bu şəri normalara əid deyil, söhbət dində yox, dinlə bağlı qurumların işində islahatlardan gedir. Bu, geniş və ciddi məsuliyyət daşıyan bir

mövzu olduğundan və demək olar ki, dini həyatımızın bütün sahələrini əhatə etdiyindən bu barədə cəmiyyətin də fikirlərini öyrənmək istərdik.

Söhbət dəfn, yas mərasiminin təşkili, din xadimlərinin bilik səviyyəsi və xarici görünüşü, qəbiristanlıqlarda hamıya bəlli fəsadların aradan qaldırılması yollarından,

dini təhsilin təşkilindən, ali dini təhsilin təyinatlı olmasından, müxtəlif dini sektərlər ətrafında toplaşan insanların ictimai-faydalı əməyə cəlb edilməsindən gedir. Həmçinin dini ədavət, dözümsüzlük yox, dini əməkdaşlıq yollarının axtarılması, dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, respublikada qeydiyyatlı, hüquqi statusla fəaliyyət

göstərən dini qurumlar arasında dialoqun təşkili də ciddi məsələlərdəndir.

Oxucularımızın, din xadimlərinin bu işdə məsləhətlərinə ehtiyacımız var. Belə bir məsuliyyətli, cəmiyyətimiz və dinimiz üçün faydalı işi həyata keçirməkdə sizin qiymətli fikirləriniz, təklifləriniz, dəstəyiniz bizə kömək etmiş olardı.

DİN VƏ MƏNƏVİ PAKLIQ: NƏZƏRİYYƏ VƏ PRAKTİKA

Dünyəvi Azərbaycan dövlətində iman və etiqad hüquqları vətəndaş hüquqları çərçivəsində qanunlarla tənzimlənir. Mövcud qanun və hüquqi aktların verdiyi imkanlar bütövlükdə əqidə azadlığını təmin edir və bu sahədə ortaya çıxan və yarana biləcək problemləri həll etmək üçün hüquqi əsas verir.

İman hər kəsin şəxsi işidir, onun daxili tələbatından irəli gəlir, insanla insan və fərd ilə cəmiyyət arasındakı münasibətləri düzgün qurmağa köməklik edir. Əqidəli, saf imanlı, sözü ilə əməli arasında uçurum olmayan insanlar cəmiyyətdə həmişə irəliləmə gedənlər və nəsillərə yol göstərənlər olublar. Azərbaycan tarixən belə şəxsiyyətlərlə zəngin olmuşdur. Onların əsərləri və onlar haqqında yazılanlar bu gün də aktualdır, tərbiyəvi xarakter daşıyır və gənc nəsillərə örnəkdir. Xələfləri olduğumuz sələflərimiz həmişə imanı və ibadətini mənəviyyətin əsas sütunları hesab etmişlər və bu prinsip bu gün də öz əhəmiyyətini saxlayır. Yenilik ancaq ondan ibarət ola bilər ki, bu gün iman, əqidə saflığı, şəxsi nümunə müstəqil Azərbaycan üçün önəmli mənəviyyət atributlarına çevrilib və dünya sivilizasiyasının ayrılmaz bir hissəsi olduğumuz dövrdə, ictimai həyatın bü-

tün sahələrində Qərblə Şərqlə arasında balansla can atdığımız bir vaxtda mənəviyyət aləmində yeni oriyentirlər meydana çıxır, yeni dini istiqamətlər gənc nəslin tərbiyəsində mühüm rol oynamağa başlayır. İnsanların mənəviyyətinə, onların davranışına, həyatda tutduqları mövqeyə dinin təsiri getdikcə artır. Bu gün Azərbaycan vətəndaşı güclü dini informasiya axını qarşısında qalaraq müəyyən bir seçmə imza atmaq məcburiyyətindədir. Bu ciddi həyati seçimdə ona "köməklik" göstərmək istəyənlərin də sayı həddən artıqdır. Bu mənəviyyət "vasitəçiləri" dini amildən yetərincə istifadə edirlər. Sağlam dini əqidəni, dini dəyərləri təbliğ edən müqəddəs kitablarla yanaşı, respublikaya külli miqdarda müxtəlif mahiyyətli, bəzən milli-mənəvi dəyərlərimizə tamamilə zidd olan təxribat xarakterli dini ədəbiyyat idxal edilir və yayılır. Digər tərəfdən, xeyli sayda dini ibadət yerləri inşa edilib istifadəyə verilir, onların bəziləri ətrafında müxtəlif məzhəb və təriqətlərə, sektərlərə mənsub olan yerli və xarici vətəndaşlar cəmləşir və dinlə bağlı "iş birliyi" yaradırlar. Bu dini birlik əqidə ilə bağlı olsa da, əsasən məzhəbçiliyə, sektantçılığa xidmət edir, iş birliyi isə bir çox hallarda əqidə, iman məsə-

lələrini ciddi şəkildə kölgədə qoyub, daha çox maddi tərəflərlə, maliyyə ilə bağlanır. Dini ibadət yerləri ətrafında, təəssüflər olsun ki, bəzən sağlam əqidə sahibi olmayan insanlar fəallıq göstərir, din pərdəsi altında qanuna zidd fəaliyyət növü ilə məşğul olur və bir sıra vətəndaşları da bu qanun pozuntularına cəlb edirlər. Nəticədə dini ibadət yerləri gəlir mənbəyinə çevrilir və bu ibadət yerlərinin bünövrəsinə haram qatılır. Bunu Azərbaycanda inşa edilmiş 150-dən çox ibadət yerlərinin tikintisi ilə bağlı təhlillər, araşdırmalar göstərir. Bu ibadət yerlərinin inşası xarici dini və humanitar təşkilatlar tərəfindən Azərbaycan din adamlarının vasitəçiliyi və birbaşa iştirakı ilə həyata keçirilmişdir. Adətən ödənişlər nağd yolla həll olunub, texniki sənədləşmələr aparılmayıb, müvafiq müqavilələr bağlanmayıb, obyektlərin təhvil-təslimi həyata keçirilməyib. Nəticədə, kiçik bir məscidin tikintisinə guya 200-400 min ABŞ dolları xərclənir. Məsələn, alınmış rəsmi məlumatlara əsasən, Azərbaycanda Yevlax məscidi - 228 min, Qusar məscidi - 285 min, Qaraçuxur məscidi - 365 min, Ləki məscidi isə 425 min ABŞ dollarına tikilmişdir. Bu siyahını davam etdirmək də olar. Beləliklə,

xarici təşkilatların verdikləri maliyyə hesabatları tikintiyə sərf olunan həqiqi məbləğə qətiyyən uyğun gəlmir. Əslində ibadət yeri lap ilkin mərhələdə imana, saf əqidəyə, dinə yox, varlanmaq niyyətində olan bir qrup adamın dindən tamamilə kənar maraqlarına xidmət edir. Belə insanların bir hissəsi isə dini obyektin tikintisi başa çatdıqdan sonra orada qalıb yeni nəsəl, övladlarımıza "sağlam" həyat tərzini, "əxlaq" normaları, halal və haramdan dərs verir, müqəddəs dinimizin mənəvi qaynaqları üzərində özünəməxsus "eksperiment" aparır. Müşahidə olunan fəsadlar haqda aşkar danışanları dinə qarşı çıxmaqda günahlandırır, dinsizlikdə ittiham edirlər. Aşkarlıq, şəffaflıq sözləri təhqir kimi qəbul edilir və bu sözləri hətta böyük ehtiyatla işlədən kəsləri dinin düşmənləri elan edirlər və bəzi kütləvi informasiya vasitələrindən öz əməllərini pərdələmək üçün istifadə

edirlər. Çox əcayib bir tandem, birlik - "maraq birliyi" meydana çıxır. Din pərdəsi altında dinimizə ləkə gətirir, söz azadlığı pərdəsi altında isə əməllərini təmənnalı sığortalamağa çalışırlar. Bəzən isə həqiqi imanlı, saf mənəviyyətli insanlar bu "işgüzar birliyi" yarananların təsirinə düşür, pisi yaxşıdan, safı çürükdən, haqqı batıldən, halalı haramdan, düzü əyridən ayırmaqda çətinlik çəkirlər. Nəticədə dinimiz, onun mənəvi-əxlaqi dəyərləri kölgə altına alınır, digər dini cərəyanların missionerlərinə fəaliyyətlərini genişləndirmək üçün əsas verilir, sağlam dini maarifçilik işi yaddan çıxır, iman yolunda yox, nəzir qutusu, ianələr uğrunda "ölüm-dirim" mübarizəsi başlanır, bu açıq maddi fayda iddiası "dinimizi, mənəviyyətimizi əlimizdən alırlar" şüatları ilə pərdələnərək ictimai rəyin çaşdırılmasına səy göstərilir.

Bütün bunları nəzərə alaraq

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi işinin xeyli hissəsini dini maarifçiliyin düzgün təşkilinə sərf edir, seminarlar keçirir, daimi lektoriya açmağı planlaşdırır, din sahəsində qanunvericiliyin geniş şərhini təşkil edir. Bu məqsədlə kiçik həcmli qəzetin də buraxılması nəzərdə tutulmuşdur. Komitə bu çətin, lakin həyati vacibliyi olan işlərə Bakı Dövlət Universitetinin ilahiyət fakültəsinin, Bakı İslam Universitetinin məzunlarını cəlb etmək niyyətindədir.

Yəqin ki, ictimai əsaslarla ilahiyatçı Məzunlar şurası yaratmaq və dinimizi olduğu kimi xalqa çatdırmaq üçün geniş proqram tərtib edib fəaliyyətə başlamaq vaxtı gəlib çatmışdır. Bu həm cəmiyyət üçün faydalı, həm də fərdi səviyyədə savab bir iş olaraq iman kamilliyinə yol açar, din sahəsində islahatlar pisi yaxşıdan ayırmaq üçün insanların düşünmək, seçmək imkanı əldə etməsinə yardımçı ola bilər

İSLAHATLARIN VACİBLİYİ

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən din sahəsində həyata keçirilən bir sıra islahatlar, zənnimizcə, bu günün tələblərinə cavab verir. Nəzərdə tutulmuş dəyişikliklər dinin ibadət, şəriət, ayin sahələrinə, eyni zamanda müqəddəs kitablara söykənən əqidə məsələlərinə qətiyyən toxunmur. Dövlət Komitəsinin ibadət işlərinə və ayinlərin keçirilməsinə müdaxilə etmək niyyəti yoxdur. Bu mövqə dəfələrlə bəyan edilmişdir. İcmadaxili işlərə, ibadətə qarışmamaq prinsipi dini qurumlara münasibətdə əsas prinsiplərdən biridir və Dövlət Komitəsinin fəaliyyətin-

də həmişə nəzərə alınır. Lakin mətbuat səhifələrində vaxtaşırı müzakirə obyektinə çevrilən bəzi qeyri-dəqiq məlumatlardan istifadə edib Dövlət Komitəsi ilə dini idarə, mərkəz və qurumlar arasında gərginlik yaratmağa çalışanlar da az deyil. İslahatlar əsasən din-dövlət münasibətlərində olan bir sıra həllini tapmamış məsələləri əhatə edir və yalnız Dini etiqad azadlığı haqqında Qanunun yerinə yetirilməsinə, bu sahədə vətəndaşların hüquqlarının təmin olunmasına xidmət edir. İslahatların qarşısında duran məqsədləri belə səciyyələndirmək olar:

1. Dünyəvi dövlət şəraitində

cəmiyyətdə dinin yerini və rolunu daha dəqiq aydınlaşdırmaq, qanunların təbliğinə, geniş əhali kütləsinə çatdırılmasına yönəldilmiş iş sahəsində səyləri daha da gücləndirmək.

2. Dini idarə və mərkəzlərlə dini icmalar arasında olan münasibətlərin nizamnamə və müvafiq qanunlar çərçivəsində tənzip olunmasına kömək göstərmək. Dini icmaların dini idarəyə təşkilati tabeçiliyinin hansı mənəvi yükü daşdığını aydınlaşdırmaq, hüquqi statusu olan müstəqil dini icmanın hüquqları və məsuliyyətini, o cümlədən dövlət vergi orqanları qarşısında qanun çərçivəsində

məsuliyyətini müəyyənləşdirmək də vacib məsələlərdən biridir. Dini idarə ilə onun təşkilati tabeliyində olan icmanın münasibətlərinin təkə nizamnamə ilə deyil, həm də müqavilə əsasında qurulmasının mümkünlüyünü müzakirə edib, optimal bir forma tapmaqda yardımçı olmaq.

3. Dini ibadət yerlərinin, bir bina, tikili kimi müvafiq dövlət orqanlarının balansında olmasına nəzarət etmək. İbadət yerinin kimin maliyyə köməyi və hansı xarici humanitar, yaxud xeyriyyə təşkilatı tərəfindən tikilməsinə baxmayaraq, tikinti başa çatdıqdan sonra mövcud qanunlara əsasən dövlətin müvafiq orqanına təhvil verilməsini təmin etmək. Bu müddəanı həyata keçirmək üçün ibadət yeri şəxsi maliyyə hesabına tikilə bilər, ancaq şəxsi mülkiyyət olub şəxsi məqsədlər üçün istifadə oluna bilməz, - fikri əsas götürülməlidir. Dini ibadət yerləri hüquqi statusu olan, yəni dövlət qeydiyyatından keçmiş dini icmalara, dindar insanlara təmənnasız istifadə üçün müqavilə ilə təhvil verilir. İbadət yerinin səliqə-sahmında saxlanması dini ayinləri və ibadəti həyata keçirmək üçün onu istifadəyə götürmüş icmanın məsuliyyətindədir. İcma icarəyə götürdüyü ibadət yerində bütün maddi məsuliyyəti daşıyan müstəqil hüquqi şəxs statusundadır. O, maliyyə məsələlərində ancaq dövlət vergi orqanlarına müvafiq qaydada hesabat verir. Eyni zamanda onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi məəcəlləsinin 106-cı maddəsinə müvafiq olaraq ianələrdən vergi tutulmur. Lakin bu maddə hüquqi statusu olan

müəssisəni dövlət orqanları qarşısında maliyyə hesabatı verməkdən azad etmir.

4. Dini təhsil sistemində dini idarə və ya mərkəz tərəfindən yalnız bir ali dini tədris müəssisəsi təsis oluna bilər. Bu, dini etiqad azadlığı haqqında qanunda öz əksini tapmışdır. Təsisçi ilə münasibətlər təkə nizamnamə ilə deyil, həm də təsisçi ilə yaradılmış dini təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi arasında xüsusi müqavilə ilə tənzim olunur. Yaradılmış ali təhsil müəssisəsinin zəruri hallarda regionlarda öz şöbələrini açma bilməsi istisna edilmir və bu, qanunla tənzim olunmalıdır. Lakin təhsil prosesi mərkəzdən, yəni ali təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən idarə olunur, eyni proqram və tədris vəsaitlərindən istifadə edilir, tələbə qəbulu mərkəzləşdirilmiş şəkildə həyata keçirilir və təyinatlı məqsəd daşıyır. Tədris müəssisələrinin, o cümlədən mədrəsələrin maliyyələşdirilməsi əsasən təsisçi tərəfindən həyata keçirilir və şəffaf olmalıdır. Dini tədris müəssisəsinin Pedaqoji Şurası təhsil prosesinin tənzimlənməsində əsas rol oynamalıdır. Təhsil sırf dini xarakter daşımamalıdır. Təhsil qanununun 6-cı maddəsində göstərilədiyi kimi təhsil dili mütləq Azərbaycan dili olmalı, «...Azərbaycan tarixi, Azərbaycan ədəbiyyatı və Azərbaycan coğrafiyası da tədris olunmalıdır...».

Tədris müəssisələrinin rəhbərliyi və müəllim heyəti Azərbaycan vətən-daşlarından ibarət olmalıdır. Bu sahədə istisnaya yol verilməsi ciddi zərurətdən ortaya çıxa bilər və müvəqqəti xarakter daşıya bilər ki, bu da Dövlət Komitəsi ilə qabaqcadan razılaşdırılmalıdır.

5. İbadət yerlərində müqəddəs

kitabları öyrənən kurslar ümumtəhsil məktəblərində keçilən dərslərdən sonra təşkil olunmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların bu kurslara cəlb olunması ancaq hər iki valideynin yazılı razılığı ilə həyata keçirilə bilər. Mədrəsələrdə tədris proqramları və tədris cə tərtib olunub, təşkil edilməlidir ki, orda təhsilini başa vuran şagirdlər digər orta ümumtəhsil məktəblərinin attestatına bərabər sənəd - şəhadətnamə ala bilsin.

Fikrimizcə, Bakı Dövlət Universitetinin və Bakı İslam Universitetinin ilahiyyat fakültəsinin məzunlarından təyinatı üzrə istifadə edilməli və onlar mümkün qədər öz ixtisasları üzrə işlə təmin olunmalıdırlar.

6. Axundlar, imamlar və digər din xadimləri Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin təşkil etdiyi yüksək ixtisaslı din xadimlərindən yaradılmış komissiyada attestasiyadan keçdikdən sonra işə təyin edilməli, onlar üçün müntəzəm şəkildə seminarlar təşkil olunmalı, şəriət qaydalarının daha dəqiq öyrənilməsi, xütbələrə hazırlıq işləri və təcrübə mübadiləsi aparılmalı, onlar yeni ədəbiyyatla təmin olunmalıdırlar.

7. Ziyarətlərin təşkili üzrə alternativ qurumların yaradılması zəruridir. Bu həm xidmətin yüksəldilməsinə, həm məsuliyyətin artmasına, həm də qiymətlərin aşağı enməsinə kömək etmiş olar.

İslahatların qısa şəkildə məzmunu belədir.

Dövlət Komitəsi bütün bunların həyata keçirilməsində dini mərkəz və idarələrlə, dini icmalarla, ayrı-ayrı dinşünas alim və din xadimləri ilə əməkdaşlıq etməyə hazırdır.

«MÜASİR CƏMIYYƏTDƏ DİNİN ROLU: TERRORİZMLƏ MÜBARİZƏ YOLLARININ AXTARIŞI» MÖVZUSUNDA ATƏT-in BAKI KONFRANSI

10-11 oktyabr 2002-ci ildə Bakıda ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları üzrə Bürosu Azərbaycan Respublikası Hökumətinin dəstəyi ilə «Müasir cəmiyyətdə dinin rolu: terrorizmlə mübarizə yollarının axtarışı» mövzusunda beynəlxalq konfrans keçiriləcəkdir. Konfrans müasir cəmiyyətdə, münafişlərin qarşısının alınmasında, terrorizmə, ekstremizmə və təcavüzkar separatizmə qarşı mübarizədə dinin rolu, həmçinin Böyük İpək yolu məkanında dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun əhəmiyyəti məsələlərinin müzakirəsinə həsr olunacaqdır. Mövzunun aktuallığı son illərdə terrorizm təhlükəsinin artması ilə diktə edilir. 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu-York və Vaşinqtonda baş vermiş faciəli hadisələr güc işlədilməsinin, siyasi və hüquqi tədbirlərə əl atılmasının terrora qarşı təsirli mübarizə aparmaq üçün kifayət etmədiyini açıq-aydın göstərmiş və bu mübarizədə tək cə terrorun ideoloji və siyasi dəlillərini deyil, həm də dini aspektlərini nəzərə alan daha geniş yanaşmanın tətbiq edilməsinin zəruri olduğunu aşkar etmişdir.

Konfransın iştirakçıları müasir cəmiyyətdə dinin və dini təsisatların rolunun hərtərəfli təhlilinə diqqət yetirəcəklər. Dinlə dövlətin qarşılıqlı münasibətlərinin müxtəlif aspektləri, cəmiyyətin mənəvi həyatında dinin yeri, dini təşkilatların fəaliyyəti, dinin insanların təfəkkür və həyat tərzinə təsiri məsələləri, beynəlxalq sənədlərdə, o cümlədən İnsan haqları üzrə Ümumdünya bəyannaməsi (maddə 18), Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktda (18 və 20-ci maddələr) və 1989-cu il Vyana Yekun Aktında təsbit edilmiş prinsiplər əsasında hər bir insanın din və etiqad azadlığı haqqı, dindən insanlar arasında kin-küdurət salmaq üçün istifadəyə əl atmadan öz seçimi ilə dinə etiqad etmək və ya din qəbul etmək haqqı ilə bağlı təhlüklər nəzərdən keçiriləcəkdir. Cəmiyyətdə din haqqında informasiya yalnız dini mənbələrdən gəlməməlidir.

Bu kontekstdə ümumtəhsil sistemində dinin roluna, xüsusilə dünyəvi təhsil ocaqlarında dinin tədrisinə və bu sistemin dinin dəyərləri barədə məlumatlandırılmasında dini qurumların iştirakı dərəcəsinə diqqət yetiriləcəkdir. İştirakçılara ATƏT-in 2001-ci ilin iyununda insani meyar üzrə keçirilmiş və dini dözümlülük sahəsində savadlılığın əhəmiyyətini nəzərə çarpdıran Əlavə görüşündə işlənilmiş tövsiyələrin yerinə yetirilməsinin gedişini müzakirə etməyə imkan yaradılacaqdır.

Müasir dünyada müxtəlif dinlərin, ənənəvi və qeyri-ənənəvi konfessiyaların ardıcılıqları, həmçinin dindarlar və ateistlər arasında dözümlülüyün tərbiyə edilməsi və gücləndirilməsi məsələlərinə xüsusi yer ayrılacaqdır. Dinin cəmiyyətin siyasi həyatında rolu müzakirə ediləcək, demokratiya, hüquqi dövlət və açıq cəmiyyət şəraitində dini təsisatların siyasi proseslərə təsiri təhlil ediləcəkdir.

Müzakirələrdə münafişlərin saxlanılmasında, onların ideologiyələşdirilməsində dini amilin də rolunun nəzərdən keçiriləcəyi, münafişlərin dini aspektləri ilə onların digər tərkibləri arasında qarşılıqlı əlaqənin müəyyən ediləcəyi gözlənilir. Münafişlərin sülh yolu ilə

həllində dinin rolu və konfessiyalararası dialoqun əhəmiyyəti də müzakirə ediləcəkdir.

Dini dözümsüzlüyə, dini təəssübkeşliyin artaraq terrorizmə və ekstremizmə çevrilməsinə gətirib çıxaran səbəblərə xüsusi diqqət yetiriləcəkdir. Bu qəbil məsələlərin müzakirəsində çıxış nöqtəsi belə bir ideya olmalıdır ki, bütün dinlər qanun qarşısında bərabərdir. Konfransın gedişində dini dözümsüzlüyün aradan qaldırılması yolları müəyyən edilməlidir.

Konfrans iştirakçılarına BMT Təhlükəsizlik Şurasının 28 sentyabr 2001-ci il tarixli 1373 sayılı qətnaməsi və ATƏT-in 2001-ci ilin dekabrında Buxarestdə keçirilmiş Nazirlər görüşünün yekunları işığında terrorizmlə mübarizə məsələlərinə toxunmağa imkan yaradılacaqdır.

Görüşün gedişində Böyük İpək yolu məkanında dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun Avropa və Asiya xalqlarının iqtisadi, sosial, siyasi, mədəni və mənəvi inkişafında tarixi rolu nəzərə alınmaqla müasir gerçəklikləri və perspektivləri müzakirə ediləcəkdir. Bu məsələlərin müzakirəsi həm onların konfransın mövzusu ilə açıq-aşkar bağlı olması ilə, həm də konfransın keçirildiyi ölkənin - ev sahibinin Böyük İpək yolu məkanında sivilizasiyalararası əlaqələrin həyata keçirilməsində mühüm rolu və faydalı tarixi təcrübəsi ilə şərtlənir. Siyasi, iqtisadi və sosial əlaqələrin qarşılıqlı mədəni zənginləşməyə və dini dözümlülüyün möhkəmlənməsinə təsiri məsələsinə xüsusi diqqət yetiriləcəkdir. Dinlərarası və mədəniyyətlərarası dialoqun müxtəlif aspektləri, o cümlədən elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq, dini təşkilatlar arasında əlaqələr, bu təşkilatların humanizm dəyərlərinin təbliğində, müxtəlif dinlərə etiqad edən insanlar arasında qarşılıqlı hörmət və dözümlülük ab-havasının möhkəmləndirilməsində əməkdaşlığı nəzərdən keçiriləcəkdir.

Konfransda müzakirələrin 3 aktual mövzu ətrafında aparılacağı planlaşdırılır:

1. Müasir demokratik cəmiyyətdə din.
2. Terrorizm və ekstremizmlə mübarizədə, konfliktlərin həllində dinlər və mədəniyyətlərarası dialoqun rolu.
3. Dini ekstremizmlə mübarizədə təhsilin rolu, qarşılıqlı dözümlülük və tolerantlığın parametrləri.

Konfransın işində ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlərin, ATƏT-in Aralıq dənizi tərəfdaşlarının (Əlcəzair, Misir, İsrail, İordaniya, Mərakeş, Tunis), ATƏT-in əməkdaşlıq üzrə tərəfdaşlarının (Çin, Cənubi Koreya, Tayland) nümayəndələrinin, habelə Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, İKT, İSESKO, İslam Aləmi Liqası, BMT-nin müvafiq strukturları (İnsan hüquqları üzrə Ali Komissarlıq, din azadlığı üzrə xüsusi məruzəçi), YUNESKO, QHT, dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən müxtəlif dini cəmiyyət və təşkilatların təmsilçilərinin iştirakı nəzərdə tutulmuşdur.

Konfransın təşkili Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinə həvalə olunmuşdur.

DİNLƏRARASI DIALOQ

Dinlərarası, xüsusilə dünyanın ən böyük dinlərindən olan islamla xristianlıq arasında dialoq məsələsi hələ XIX əsrin ortalarından etibarən gündəmə gəlsə də, yalnız keçən əsrin 50-60-cı illərindən başlayaraq konkret məzmun kəsb etmişdir. 1965-ci ildə «Kilsənin qeyri-xristian dinləri ilə qarşılıqlı münasibətləri haqqında» bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə bu proses yeni bir mərhələyə daxil olmuşdur.

Bəyannamədə göstərilirdi ki, kilsə xristianlarla bərabər Bir olan, hər şeyə Qadir, Əbədi və Əzəli, Rəhmlı Allaha ibadət edən müsəlmanlara hörmətli münasibət bəsləyir. Müsəlmanlar Allahın hökmlərinə İbrahimin əməl etdiyi kimi əməl etməyə çalışır, Məsihin Allah olduğunu etiraf etməsələr də, onun peyğəmbərliyini qəbul edir, onun bakirə anası Məryəmə hörmətlə yanaşır, dirilməyə, sorğusual gününə etiqad edir, Allahı namaz, zəkat və orucla uca tuturlar. Kilsə müsəlmanlarla dialoq məsələsinə böyük əhəmiyyət verir, hamını keçmiş unutmağa və qarşılıqlı anlaşmaya çağırır.

Bəyannamədə hər iki dini birləşdirən ümumi cəhətlər qeyd edilir, təkallahlıq, İbrahim peyğəmbərin hənifilik ənənəsi, axirət həyatı, mənəvi dəyərlər dinlərarası dialoqun əsas istiqamətləri kimi müəyyən edilirdi.

O vaxtdan etibarən xristian-islam dialoquna həsr edilmiş bir sıra mötəbər tədbirlər keçirilmişdir. 1977-ci ilin martında İspaniyanın islamla tarixi tanışlığı olan Kordova şəhərində «Mühəmmədə və İsaya islamda və xristianlıqda iman» mövzusunda II Beynəlxalq islam-xristian konqresi dinlərarası dialoqun aktual problemlərini müzakirə etmişdir. Belə tədbirlərdən biri də 1998-ci ilin noyabrında Ankarada dinlərarası

dialoq məsələsinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfrans olmuşdur.

Problemlə bağlı olaraq müsəlman alimləri də islamın mövqeyini işləyib hazırlamışlar. Onlar hər şeydən əvvəl belə bir mövqedən çıxış edirlər ki, dialoq monoloq deyildir, yəni o birtərəfli yox, ikitərəfli olmalıdır, dialoqda iştirak edən tərəflər öz mövqelərini dövrün, sivilizasiyanın tələblərinə uyğunlaşdırmağı bacarmalıdırlar. Əlbəttə, bu o demək deyildir ki, dialoqda iştirak edən tərəflər öz mənəvi dəyərləri ilə fəxr etməməlidirlər. Amma onlar qarşılıqlı tərəfin də dəyərlərini, üstünlük verdiyi əxlaqi keyfiyyətləri başa düşməyə və qiymətləndirməyə çalışmalıdırlar. Yalnız belə olan təqdirdə tərəflər sürətlə dəyişən dünyamızın indiki və gələcək problemləri barədə birgə fikrə gələ bilirlər.

Dinlərarası dialoqda dinlərin insanlığa, bəşər sivilizasiyasına xidmətləri nəzərə alınmalı və bu gün həmin dinlərin daşıyıcıları bəşəriyyət qarşısındakı məsuliyyətlərini dərk edərəkdən dialoqa qoşulmalıdırlar. Bu gün dinlər hər şeydən əvvəl bəşəriyyətin ağırlarına son qoymağa çalışmalı və ümumbəşəri dəyərlər təbliğ etməlidir. Quranın bir çox hökm və çağırışları bu baxımdan aktualdır: «Ey insanlar! Biz sizi bir kişi ilə bir qadından yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanızdır!» (*əl-Hücürat, 13*).

İslam dinə çağırışda zor işlədilməsinin əleyhinədir. «Dində məcburiyyət yoxdur» (*əl-Bəqərə, 256*) deyə, etiqad azadlığı prinsipinin əsasını qoyan Quran müsəlmanları öz dinlərini tutarlı dəlillər və gözəl öyüdnəsihətlə təbliğ etməyə çağırır: «İnsanları hikmətlə və gözəl moizə ilə Rəbbinin yoluna dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə mübahisə et. Həqiqətən, Rəbbin yolundan azanları da, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır!» (*ən-Nəhl, 125*).

Quran səmavi dinlərlə dialoqun əsasında

yalnız bir olan Allaha ibadəti qoyur və Mühəmməd peyğəmbərə belə əmr edir: «Söylə: «Ey kitab əhli! Sizinlə bizim aramızda eyni olan bir kəlməyə tərəf gəlin! (O kəlmə budur:) «Allahdan başqasına ibadət etməyə. Ona şərik qoşmayaq və Allahı qoyub bir-birimizi Rəbb qəbul etməyə!» (Ali-İmran, 64).»

Dinlərarası dialoqda perspektivli sayılan prinsiplərdən biri də ondan ibarətdir ki, Allahın dini bir, şəriətləri isə müxtəlifdir, yəni bütün səmavi dinlərin əsasında Allahın bir olduğuna iman durur, qalan şeylər, o cümlədən ayinçilik məsələləri isə hüquqi sahəyə aid olduğu üçün müxtəlif zaman-məkan şəraitində fərqli xüsusiyyətlər kəsb edə bilər. Quranda buyrulur: «Sizin hər biriniz üçün bir şəriət və bir yol təyin etdik. Əgər Allah istəsəydi, sizi (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin (bu müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür» (əl-Maidə, 48).

Dialoqda məqsəd kimisə hansı əqidənsə düzgünlüyünə inandırmaq, kimisə etiqadını dəyişdirmək olmamalıdır. Digər tərəfdən, dinlərarası dialoqun geniş vüsət aldığı indiki şəraitdə diqqət dinləri bir-birindən ayıran özəl xüsusiyyətlər üzərində deyil, onları birləşdirən müştərək cəhətlər üzərində cəmləşdirilməlidir.

Bəs dinlər arasındakı bu ümumi cəhətləri necə müəyyən etmək olar? Bu cəhətlər hansılardır?

Allahın birliyinə iman bu cəhətlər arasında birinci yerdə gəlir. Bu cür iman yalnız o təqdirdə gerçəkləşir ki, insan dediyi hər bir sözü Allahın eşitdiyinə, etdiyi hər bir əməli - gördüyünə etiqad etmiş olsun.

Bu baxımdan, İbrahim peyğəmbərin Tövhid - təkallahlılıq ənənəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Quran dönə-dönə bildirir ki, yəhudiliyin, xristianlığın və islamın əsasında İbrahimin hənifiliyi durur. Bu hənifilik batildən haqqa meyldir, insanın

özünü Allaha təslim etməsini nəzərdə tutur: «İbrahim nə yəhudi, nə də xaçpərəst idi. O ancaq hənif (batildən haqqa tapınan, haqqa yönəlmiş olan) idi və (Allaha) şərik qoşanlardan deyildi». (Ali-İmran, 67). İbrahim peyğəmbərin gətirdiyi din bütün səmavi dinlərin dialoqu üçün əsas olmalıdır. Allahın bir olduğunu, insanın Allaha bəndəlik üçün xəlv edildiyini qəbul etmək dinləri bir-birinə yaxınlaşdırır, onların arasında xırda və əhəmiyyətsiz fərqləri arxa plana keçirir. İbrahimin dinindən üz çevirənləri Quran səfeh adlandırır: «Özünü səfehliyə qoyanlardan başqa kim İbrahim dinindən üz çevirər» (əl-Bəqərə, 130).

Dinləri birləşdirən ümumi cəhətlərdən biri də insanın Allah yanında hörmətinə, malının, canının, şərəf və namusunun, azadlığının toxunulmazlığına imandır. Quranda buyrulur: «Biz Adəm övladını hörmətli etdik» (əl-İsra, 70). Peyğəmbər də

vida həccə vaxtı etdiyi xütbədə bildirmişdi ki, insanların qanı, canı, malı və şərəfi qiyamət gününədək bir-birinə haramdır. «İnsan hüquqları» deyilən bu şeylərin toxunulmazlığı bütün dinlər tərəfindən etiraf edilir.

Daha bir ümumi cəhət də ondan ibarətdir ki, səmavi dinlər insanın bir fitrətə, bir mahiyyətə malik olduğunu, mal-dövlət, cinsiyyət, irq, rəng baxımından gözə çarpan fərqlərin bu mahiyyətdə zərər qədər rol oynamadığını iqrar edir: «Allahın sizi (atanız Adəmi) torpaqdan yaratması, sonra da sizin (hərənizin) bir insan olub yer üzünə yayılmağınız Onun qüdrət əlamətlərindəndir» (ər-Rum, 20). Mühəmməd peyğəmbər də insanlar arasında təqvadan - ürəklərdəki Allah qorxusundan başqa heç bir fərq olmadığını, insanların darağın dişləritək bərabər olduqlarını dönə-dönə bildirmişdir.

Bu cəhətlər bütün dinlər üçün ümumidir və dialoqun bu cəhətlər ətrafında aparılması onun daha məzmunlu və daha səmərəli olmasının rəhnidir.

...dinlərarası dialoqun geniş vüsət aldığı indiki şəraitdə diqqət dinləri bir-birindən ayıran özəl xüsusiyyətlər üzərində deyil, onları birləşdirən müştərək cəhətlər üzərində cəmləşdirilməlidir.

**“İSLAMIN TERRORA MÜNASİBƏTİ:
HƏQIQI ANLAM VƏ TƏHRİFLİ ŞƏRH” MÖVZUSUNDA
BEYNƏLXALQ ELMİ KONFRANSIN**

(Bakı, 20-21 dekabr 2001-ci il)

YEKUN SƏNƏDİ

Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin təşəbbüsü ilə 20-21 dekabr 2001-ci il tarixdə Bakıda “İslamın terrora münasibəti: həqiqi anlam və təhrifli şərh” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilmişdir.

Konfransın işində ABŞ, Azərbaycan, Almaniya, Qazaxıstan, Qırğızıstan, İran, Norveç, Özbəkistan, Rusiya, Gürcüstan və Türkiyədən 40-a qədər mötəbər alim və mütəxəssis, xarici dövlətlərin Bakıdakı səfirliklərinin və beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişlər.

Konfransda dinlənən məruzələrdə və məruzələr ətrafında gedən müzakirələrdə islam və terrorizm probleminə dair müxtəlif nöqteyi-nəzərlər təhlil edilmişdir. Konfrans iştirakçıları 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində baş vermiş qanlı terror hadisələrindən təəssüfləndiklərini bildirmiş, terrorizmin dünyada sabitliyi və əmin-amanlığı real olaraq təhlükə altına aldığını qeyd etmiş, eyni zamanda öz ardıcılıqlarına yüksək mənəvi dəyərlər aşılaman islamı terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdlərini qətiyyətlə pisləmiş, belə cəhdlər milli və konfessional zəmində insanlar arasında təfriqə salmaq, müstəsnaqlıq və təəssübkeşlik

hisslərini coşdurmaq, dolayısı yolla terrora dəstək vermək cəhdləri kimi qiymətləndirilmişdir.

İki günlük gərgin müzakirələrin nəticəsi olaraq konfrans aşağıdakı tövsiyələri işləyib hazırlamışdır:

1. Terrorizm kimin tərəfindən, hansı miqyasda, hansı dövlətin ərazisində və nə məqsədlə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq qətiyyətlə pislənilməlidir;

2. Terrorizmə qarşı yönəlmiş birgə beynəlxalq səylər bütün mövcud imkanlar daxilində və ədalət prinsipi çərçivəsində dəstəklənməli və təqdir edilməlidir;

3. Terror aktları və birgə antiterror əməliyyatlarının nəticələri insanlar arasında bədbinlik hissələri, milli və dini təfriqə doğurmamalıdır. Bu məqsədlə elm və din adamları, tədqiqatçılar böyük izahetmə işi aparmalı, öz araşdırmalarında və təbliğatlarında xalqları və mədəniyyətləri bir-birinə yaxınlaşdıran amillərin açıqlanmasına, qarşılıqlı anlaşma və dözümlülüyn təbliğinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər;

4. Dinlərarası və sivilizasiyalararası dialoq davam etdirilməli, dinləri və mədəniyyətləri birləşdirən cəhətlər, onların terrora qarşı tövsiyə və dəyərləri

qarşılıqlı əlaqədə təbliğ edilməlidir;

5. İnsanlar arasında sülh və qarşılıqlı hörmət dini olan, dində məcburiyyəti qətiyyətlə rədd edən islamı terrorizmlə əlaqələndirmək cəhdləri pislənilməli və yolverilməz hesab edilməlidir;

6. Terrora qarşı mübarizədə dünya dövlətləri eyni mövqedən çıxış etməli, terrorizmə münasibətdə istər ayrı-ayrı dövlətlər, istərsə də qruplar tərəfindən ikili standarta yol verilməməli, ədalət prinsipinin pozulması, dövlətlərin taktiki baxımdan milli maraqlarının üstünlük təşkil etməməsi və terror istilahnın təhrif edilməməsi məqsədi ilə bu istilahnın daha dəqiq və müfəssəl açıqlanması zəruri hesab edilsin;

7. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara, xüsusilə BMT, Avropa Şurası və ATƏT-ə terrorizmi doğuran səbəblərin açıqlanmasına, onların aradan qaldırılmasına, sosial-siyasi həyatın neqativ təzahürlərinin qarşısının alınmasına diqqəti artırmaq, bu işlərə öz fəaliyyətlərinin prioritet vəzifələri səviyyəsində yanaşmaq təklif edilsin;

8. Konfransın tövsiyələri əsas beynəlxalq təşkilatlara göndərilsin.

Bakı, 20-21 dekabr 2001-ci il.

«EKSTREMİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ DİN VƏ ETİQAD AZADLIĞININ TƏMİN OLUNMASI: AZƏRBAYCANDAKI ÇƏTİNLİKLƏR VƏ MÖVCUD TƏCRÜBƏ» MÖVZUSUNDA SEMİNAR

17-18 iyun 2002-ci ildə Bakıda ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosu, ATƏT-in Bakı Ofisi və Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə birlikdə «Ekstremizmə qarşı mübarizədə din və etiqad

azadlığının təmin olunması: Azərbaycandakı çətinliklər və mövcud təcrübə» mövzusunda seminar keçirmişlər.

Seminarın işində ATƏT-in Bakı Ofisinin rəhbəri səfir Piter Bürhad, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Rafiq Əliyev, ABŞ Corctaun universitetinin eksperti Yəhya Hindi, Almaniya Triyer universitetinin professoru Herhard Robers, AMEA, Bakı Dövlət Universiteti, Xəzər universitetinin alim və tədqiqatçıları, Azərbaycanda təmsil olunmuş əksər dini icmaların nümayəndələri iştirak etmişlər.

Ən mühüm insan hüquqlarından biri kimi etiqad azadlığı, Azərbaycanda etiqad azadlığının təmin edilməsi sahəsində aparılan işlər, meydana çıxan problemlər və onların həlli yollarının

axtarılması ilə bağlı məsələlər ətrafında geniş və səmərəli müzakirə keçirilmiş, maraqlı təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Seminarın Yekun sənədində öz əksini tapmış təklif və tövsiyələrin bir qismini oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq.

Azərbaycanda dini dözümlülük və dini icmaların dinc yanaşı yaşaması ənənələri mövcuddur, eyni zamanda ekstremizmin yaranması təhlükəsinin də mövcud olduğu qeyd edildi.

11 sentyabr hadisələri etiqad azadlığı prinsiplərinin, cəmiyyətdə və ümumiyyətlə bütün ATƏT ölkələrində dinin rolu ilə bağlı məsələlərin köklü şəkildə yenidən nəzərdən keçirilməsinə səbəb olmuşdur.

Seminarda qeyd olundu ki, bütün monoteist dinlər zorakılığın əleyhinədir, lakin dinlər yanlış başa düşülüb siyasi məqsədlərlə istifadə oluna bilər.

İslamın ekstremistlər tərəfindən yanlış olaraq dözümsüzlük göstərən və zor işlətməyə çağıran bir din kimi qavranılması nəzərdən keçirildi, bu dinin əsaslarının tolerantlıq fəlsəfəsi ruhunda izah edilməsinə çağırış səsləndi.

İştirakçılar ekstremizm təhlükəsi və din adı altında həyata keçirilən zorakılığa qarşı mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığa ehtiyac olduğunu, həmçinin beynəlxalq insan hüquqlarına tam uyğun olan müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsinin zəruri

olduğunu qeyd etdilər.

Göstərildi ki, fikir, vicdan və etiqad azadlığı «demokratik cəmiyyətin» əsasıdır və əsas azadlıqlar ayrılıqda mövcud ola bilməz. Etiqad azadlığı ya digər azadlıqlarla birgə mövcud olur, ya da onlar olmadığı təqdirdə itib gedir. Etiqad azadlığına riayət etməyən dövlətlər tez-tez əsas insan hüquqlarını da pozur. Bu hüququn tarixi inkişafı demokratik cəmiyyətlə sıx bağlıdır.

İştirakçılar etiqad azadlığı ilə cinayət əməlləri arasında dəqiq hədd qoyulmasının zəruri olduğunu qeyd etdilər. Qatı dindarların ekstremistlərlə bərabər tutulmasının təhlükəli olduğu da qeyd edildi.

İzahat verildi ki, etiqad özlüyündə məhdudiyətə məruz qoyula bilməz. Etiqadın izhar edilməsində məhdudiyətlər «demokratik cəmiyyətdə zəruri olan qanunla müəyyən edilməlidir».

İştirakçılar Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılmasının pozitivliyini və onun digər dövlət strukturları ilə əməkdaşlığını qeyd etdilər. Dini icmaların qarşılaşdığı problemlər də geniş müzakirə olundu.

İştirakçılar müsəlman icmalarının qeydiyyatdan keçməsi üçün Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin razılığının alınması ilə bağlı suallar verdilər.

Müsəlman qadınların başlarını örtmələri məsələsi də müfəssəl müzakirə olundu. Hamı razılaşdı ki, qadınların dini etiqadlarından asılı olmayaraq başlarını örtməyə və ya örtməməyə fərdi haqları vardır. Pasport üçün şəkil çəkdirildiyi zaman qadınların başlarını örtüklü saxlamaq haqları məsələsi də nəzərdən keçirildi. Razılaşdırıldı ki, ciddi zərurət olduğu təqdirdə ictimai təhlükəsizlik məqsədləri ilə onlar baş örtüklərini açmalıdırlar.

Qeyd edildi ki, dövlətlərin özlərini və vətəndaşlarını qorumaq haqları ilə yanaşı, dini icmaların əcnəbi qrup və ya dövlətlərə tərəfdarlığı və ya rəğbəti özlüyündə onların qadağan edilməsinə bəraət qazandıran səbəb deyildir. Dövlət bu siyasi əmələ siyasi metodla cavab verməlidir.

Həmçinin təklif edildi ki, kriminal əməllərin, dələduzluq və yaxud kin-küdurətə təhrikin, xüsusilə dini icmalara münasibətdə cinayət qanunları əsasında cəzalandırılması daha münasibdir.

Keçmiş Sovet sisteminin dini təhsilə mənfi təsiri məsələsi də müzakirə edildi. Azərbaycanda ekstremizmə qarşı mübarizə vasitəsi kimi dini təhsilin zəruriliyi qeyd edildi. Əhalinin dini biliklərinin və təhsilin yetərinə olmaması nəticəsində ekstremist qrupların missionerlik fəaliyyətinə münasibətdə zəiflik göstərməsi keçmiş Sovet İttifaqının problemi kimi qeyd edildi.

Təkcə din sahəsində deyil, bütün sahələrdə təhsilin olması zəruriliyi qeyd edildi, çünki savadsızlıq dözümsüzlüyün artmasına zəmin yaradır.

Bu sahədə dövlətlərin gördüyü işlər qeyd edildi və Avropa Şurası ölkələrindən nümunələr göstərildi. Üç əsas model təqdim edildi.

Birinci model - dövlət məktəbləri dini təhsilə cəlb edilmir. Lakin bu sistemdə belə məktəblilərin başqa bir yerdə din barəsində təlim almaları üçün adekvat vaxt tələb olunur, həftə ərzində boş vaxt ayrılır.

İkinci model - dövlət məktəblərinə müvafiq dini icmalar tərəfindən dini təlim verilməsinə, yaxud onların dini tədris proqramlarının dini icmalar tərəfindən təsdiq edilməsinə imkan yaradılır.

Üçüncü model - müqayisəli dini təhsil tətbiq edilir.

Dini icmaların öz ardıcıllarını dini təhsillə təmin etmək haqqı etiraf edildi. Valideynlərin öz uşaqlarının dini mənsubiyyətini seçmək haqqı Avropa həyatından götürülmüş nümunələr əsasında nəzərdən keçirildi.

İştirakçılar nəşr materiallarının dini icmalar tərəfindən idxal edilməsi və yayılması məsələsini də müzakirə etdilər. Aydınlaşdırıldı ki, Quran, Bibliya və Tövrat kimi müqəddəs kitabların sayına məhdudiyət

yoxdur, amma dinlər arasında təfriqə sala biləcək ədəbiyyatın idxalına qadağan vardır.

Dini icmaların maliyyə muxtariyyəti saxlanılmaqla terrorun maliyyələşdirilməsi ilə bağlı araşdırmaların aparılması, bu vaxt qrantlarla maliyyələşdirilən dini qruplara münasibətdə özünü göstərən çətinliklərlə bağlı məsələlər də müzakirə edildi. Göstərildi ki, hər bir qrantı izləmək mümkün olmadığı kimi, dindarların əvəzi qaytarılmadan ianələr etmək haqqının pozulması da yolverilməz olardı.

İştirakçılar maliyyə məsələlərində aydınlığın olması zəruriliyini etiraf etdilər.

Təvsiyələr:

Dövlət ekstremizmə qarşı mübarizədə etiqadla kriminal əməllər arasında dəqiq hədd qoyur.

Bu kampaniya beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq əsasında, beynəlxalq qanunlar çərçivəsində aparılmalı və bu vaxt insan hüquqları, xüsusilə dini etiqad azadlığı prinsipi gözlənilməlidir.

Terrora qarşı mübarizədə təhlükəsizlik tədbirləri ilə yanaşı, perspektivləri görməli, terroru doğuran səbəbləri aşkar etməli, sosial və siyasi islahatlar həyata keçirməliyik.

Biz Qərbin «təkəbbürünü» aradan qaldırmalı, dini təhsilin nəticələrini öyrənməliyik. Məktəblərdə dini təhsil ona görə tövsiyə edilir ki, insanlar etiqad və dözümlülük barədə daha çox bilik qazansınlar.

DÖVLƏT KOMİTƏSİNİN SƏDRİ, PROFESSOR RAFIQ ƏLİYEVİN AMERİKA SƏFƏRİ

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri, professor Rafiq Əliyev ABŞ Dövlət

barədə məlumat vermişdir. Terrorizmə və ekstremizmə qarşı mübarizədə dinin rolu haqda geniş müzakirələr aparılmış, dinlə uzlaşdırılan terror aktları pislənilmişdir.

Mayın 30-da Dövlət Departamentinin MDB ölkələri üzrə məruzəçisi, xanım Nensi Hyuvatla, Konqresin İnsan Hüquqları Komissiyasının bir qrup üzvlərilə görüşlər hər iki tərəf üçün maraqlı keçmişdir. Müzakirələrin əsas obyektii insan hüquqlarının qorunması, dini əqidə azadlığının təminatı sahəsində ortaya çıxan problemlər və onların qanun çərçivəsində həlli yolları olmuşdur. Hər iki ölkənin din-dövlət münasibətlərinin tənzimlənməsində xeyli oxşar problemlərin olması vurğulanmışdır. Qanunla dini əqidə azadlığının praktikada tətbiqi zamanı vaxtaşırı yaranan ziddiyyətlərin ara-

Departamentinin dəvəti ilə "Xarici qonaqlar proqramı" çərçivəsində mayın 26-dan iyunun 10-dək Amerikada səfərdə olmuşdur. Səfər Vaşinqton şəhərindən başlanmışdır. R.Əliyev ABŞ Konqresində, Dini Azadlıq komissiyasının rəhbəri və üzvləri ilə, Dövlət Departamentində, Corctaun, Mareland, Kolumbiya, Dyuk universitetlərində, Dövlət Departamentinin nəzdində fəaliyyət göstərən Qafqaz və Orta Asiya tədqiqatları institutunda, müxtəlif dini icmalara mənsub mərkəzlərdə, Amerika Müsəlmanları Şurasında, Vaşinqton İslam mərkəzində görüşlər keçirmişdir.

Professor R.Əliyev Azərbaycanda dini durumun vəziyyəti, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaranma zərurəti, vəzifələri və həyata keçirdiyi işlər

dan qaldırılması yollarını axtarmaqda birgə səylərə ehtiyac olduğu bildirilmişdir.

Rafiq Əliyev Şimali Karolinada və Nyu-Yorkda bir sıra maraqlı görüşlər keçirmiş,

«Azad Avropa» radiosu ilə birbaşa efirdə dinləyicilərin suallarına cavab vermişdir.

XEYRİYYƏ CƏMIYYƏTLƏRİ VƏ DİNİ TƏBLİĞAT

Son zamanlar respublikamızda fəaliyyət göstərən və həqiqətən də qaçqın və köçkünlərə xeyli maddi yardım etməklə məşğul olan beynəlxalq və regional xeyriyyə və humanitar təşkilatlarının işinə münasibətdə kütləvi informasiya vasitələrində ziddiyyətli fikirlər söylənilir. Bu qurumların işi bəzən haqlı, bəzən isə tutarlı dəlil-sübutsuz ciddi tənqid olunur, xeyriyyə fəaliyyətinin əsasında ancaq dini təbliğatın olması vurğulanır. Bu tənqidi fikirləri qəbul etməyən humanitar və xeyriyyə təşkilatları isə birmənalı olaraq bəyan edirlər ki, onların fəaliyyətində qəti olaraq dini amildən istifadə halları yoxdur.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq, araşdırmalar göstərir ki, bu gün Azərbaycanda xeyriyyəçilik və humanitar fəaliyyətlə dini təbliğat arasındakı sərhədi müəyyən etmək çətinidir. Xeyriyyəçiliklə məşğul olan regional və beynəlxalq təşkilatların dinlə də əlaqəsinin olduğunu inkar etmək mümkün deyil. Ən azı ona görə ki, humanitar yardımın bir hissəsini dini ədəbiyyat təşkil edir və bu, alınan humanitar yardımların siyahısında öz əksini tapır.

Əgər bu gün Qatar Xeyriyyə cəmiyyəti, Beynəlxalq Nicat təşkilatı, Karitas humanitar təşkilatı (Roma katolik kilsəsi), Beynəlxalq Yardım və İnkişaf Agentliyinin Azərbaycan bölməsi ADRA (7-ci gün adventistlərinin təsis etdiyi təşkilat), Nehemiya Xeyriyyə cəmiyyəti (eyni adlı dini istiqamətin ardıcılıqları tərəfindən yaradılmışdır) və s. dini təbliğatla heç bir əlaqələri olmadığını sübut etməyə cəhd göstərsələr də, ictimaiyyətdə buna inananların sayı çox azdır. Həqiqi vəziyyəti isə onlar özləri çox yaxşı bilirlər. Süni gərginlik yaratmağa, xeyriyyə işinin dinlə əlaqəsini inkar etməyə ehtiyac yoxdur. Belə çıxır ki, xeyrixahlığın əsasında ümumiyyətlə, dini dəyərlər deyil, hansısa başqa dəyərlər durur. Guya ümumbəşəri dəyərlər, fərdi təşəbbüs və s.

xeyriyyə işlərinin bünövrəsində əsas amildir. Humanitar təşkilatların mənsub olduğu ölkələr və beynəlxalq qurumlar var. Beynəlxalq təşkilatların regionda apardığı siyasətdə təbii ki, dini amil də müəyyən yer tutur. Ən azı ona görə ki, 11 sentyabr hadisələrindən sonra terrorizm və ekstremizmdə günahlandırılan təşkilatların siyahısında dinlə birbaşa bağlı xeyli xeyriyyə cəmiyyətləri də var.

Beləliklə, xeyriyyə cəmiyyətlərinin fəaliyyətinin qısa təhlili belə açıq-aydın göstərir ki, bu fəaliyyətdə üç amil bir-birilə çulğalaşır: Xeyriyyə, Din və Siyasət. Bu üç amili əlaqələndirə bilməyən, yaxud qəsdən əlaqələndirmək istəməyən nə beynəlxalq, nə regional, nə də ayrı-ayrı dövlətləri təmsil edən xeyriyyə və humanitar təşkilat, demək olar ki, yoxdur.

Bu məsələ ilə bağlı ən azı üç məqamı qeyd etmək istərdik:

1. Xeyriyyəçiliyin və humanitar yardımın, ümumiyyətlə, dinlə bağlılığını normal qəbul etməli, hər üç komponentin ümumi balansını yaratmağa nail olmalı və burada dini və siyasi amilləri minimuma endirməliyik. Zənnimizcə, ölkəyə daxil olan bütün humanitar və xeyriyyə yardımları bank hesabları vasitəsilə həyata keçirilməli, ciddi nəzarətdə olmalıdır. Belə olduqda dini amil yalnız öz həqiqi ünvanına yönəlmiş olar, istiqamətləndirilə bilər və ancaq dini ayinlərin icrasına ehtiyacı olanlara şamil edilə bilər. Bu iş inzibati yolla yox, tənzimləmə və nəzarətin düzgün təşkili istiqamətində, Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi ilə sıx əlaqədə aparılmalıdır. Bunun üçün hər iki tərəfin rəğbəti və birgə iş üçün ciddi əsası var.

2. Xeyriyyə təşkilatlarının dini təbliğatla da məşğul olması faktıdır və bunu inkar etməyə və yaxud həddən artıq şişirtməyə də ehtiyac yoxdur. Çünki bir çox xeyriyyə təşkilatlarının təsisçiləri dini qurumlar-

dır, dini icmalardır və onların dini təbliğatla bağlılığı tamamilə təbiidir. Odur ki, dinə görə xeyriyyəçilikdən, xeyriyyəçiliyə görə isə dini təbliğatdan imtina etməyi tələb etmək normal hal sayıla bilməz. Məsələnin belə qoyuluşu çıxılmaz vəziyyət yaramada bilər, qarşılıqlı ittihamları daha da genişləndirər. Bu gün faktiki olaraq xeyriyyəçiliyi dindən tamamilə ayırmaq mümkün deyil. Xeyriyyəçilik ənənələri birbaşa dinlə, dini-əxlaqi dəyərlərlə bağlıdır. Bu həm xristianlığın, həm də islamın mahiyyətindən irəli gəlir. İnsanların bir çoxu dindar olduğuna görə xeyriyyəçidir. Buna onları dini tələbat təhrik edir və onlar bu işi gördükdə dinin ehkamlarını yerinə yetirdiklərinə inanırlar. Digər tərəfdən, bu, islamın beş dayaq sütunlarından biri olan zəkatla birbaşa bağlıdır və xeyriyyə üçün sərf olunan yardım da çox vaxt məhz zəkatın hesabına göstərilir. Belə olduğu halda müsəlmanı zəkatdan, zəkatı xeyriyyəçilikdən ayrı təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Belə hal digər dinlərə də aiddir. Şübhəsiz ki, dini missionerliyin böyük bir hissəsi xeyriyyəçilik vasitəsi ilə həyata keçirilir. Odur ki, humanitar yardım və xeyriyyəçiliklə məşğul olan regional və beynəlxalq təşkilatların, ümumiyyətlə, dinlə qəti surətdə bağlı olmamasını iddia etmək qeyri-mümkündür.

3. Bu əlaqələri sübut edəcək faktlar kifayət qədərdir. Xeyriyyəçiliyin və humanitar yardımın dinlə bağlılığı qanunla qadağan olunmayıb. Lakin maddi köməyi dini icmalar vasitəsilə həyata keçirmək və beləliklə insanları bu və ya digər dinə maddi tələbat ucbatından cəlb etmək "Dini etiqad azadlığı haqqında" qanunla ziddiyyət təşkil edir və belə hallar yolverilməzdir. Zənnimizcə, bir sıra humanitar təşkilatların nizamnamələrində dini təbliğatın mümkünlüyü haqda maddənin olması göstərilən ziddiyyəti daha da dərinləşdirir.

FUNDAMENTALİZM XRİSTİANLIQDAN (XIX ƏSR) İSLAMADƏK (XX ƏSR): BU GÜNÜN TƏZADLARI

“Fundamentalizm” əslən Qərbdə, Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaranmış istilahdır. XIX əsrin axırlarında liberal və mühafizəkar qruplar arasında gedən uzunmüddətli gərgin mübarizənin labüd nəticəsi kimi meydana çıxan dini cərəyanın varlığını bəyan etmək üçün işlədilmiş bu termin xristianlığın protestant istiqaməti ilə bağlıdır. Demək olar ki, protestant ilahiyyatçılarının xristian sivilizasiyasının sosial-mədəni fenomenlərinə əks bir reaksiyası kimi meydana gəlmişdir.

Dini ədəbiyyatda hətta protestant fundamentalizmi istilahı da istifadə olunur. Birinci dəfə bu termin ABŞ-da fəaliyyət göstərən Yevangel kilsəsinin mühafizəkar qoluna aid edilmiş və müstəqil bir termin kimi baptist “Watchman Examiner” qəzetinin redaktoru K.L.Luis tərəfindən ortaya atılmışdır.

1895-ci ildə Nyaqarada keçirilən Bibliya konfransında bir qrup ifrat mühafizəkar ortodoks din xadimləri - ilahiyyatçılar xristianlığın beş təməl prinsipini dini etiqadın əsas zəruri və dəyişməz ehkamları kimi səsləndirmişlər. Bu ehkamlar aşağıdakılardır:

1. Müqəddəs Kitabın məsumluğu;
2. Məsihin ilahi mənşəyi və bakirə halda hamiləlik;
3. Məsih günahkar insanların günahlarını yumaq üçün çarmıxda həlak olmuşdur;
4. Məsihin cismani dirilməsi;
5. Məsihin bir daha dünyaya cismani qayıdışı.

Elan edilmişdir ki, bu beş ehkamu olduğu kimi qəbul etməyən hər bir xristian bidətçi və kafirdir, kilsədən təcrid edilməlidir. 1910-cu ildə Presviterian kilsələrinin baş assambleyası və bir sıra mühafizəkar dini təşkilatlar həmin ehkamları bəyəndiyini bildirdi. 1909-1915-ci illərdə Kaliforniya ştatının zəngin adamlarından olan R.Torri və L.Dikson bu beş ehkamu

şərh etmək üçün “Təməllər” (“The Fundamentals”) adı altında 12 cildlik məqalələr məcmuəsi nəşr etdirdilər. 1919-cu ildə məcmuədən asan istifadə etmək məqsədilə 12 cild 4 cildə yerləşdirilib nəşr edilərək ABŞ-da, habelə dünyanın bir çox ölkələrində məccani olaraq yayıldı. 1981-ci ildə E.Dobson və E.Hindson “Fundamentalizm fenomeni” (“The Fundamentalist Phenomenon”) adlı kitabda həmin beş ehkamu geniş şərhini verdilər. Son 100 ildə bu ehkamları qəbul edib, onları ortaya atan ilk xristian ilahiyyatçılarının ardıcılları çoxalmış, yüz minlərlə dini ədəbiyyat dünyanın müxtəlif dillərinə tərcümə edilib yayılmışdır.

Əslində, bəzi müəlliflərin fikrincə, XX əsrdə protestantlıq çərçivəsində çoxsaylı istiqamətlərin, sektaların, denominasiyaların yaranması öz başlanğıcını elə bu radikal xarakterli fundamentalizm ideyasından götürür. Çünki ortaya atılan protestant fundamentalizminin özündə fikir ayrılığının mümkünlüyü, müqəddəs kitabların şərhində müstəqil rəy söyləmək imkanı nəinki məhdudlaşdırılmış, hətta bəzi hallarda ciddi qadağaya məruz qalmışdır. Lakin bu qadağalar vaxt keçdikcə pozulmuş və yeni istiqamətlər meydana çıxmışdır. Daha geniş yayılan “Əllincilər” protestant dini istiqamətindən ayrılıb özünə təəssübkeşlər tapan müstəqil kilsədir ki, onların əksəriyyəti ümumiyyətlə, özünü xristianlıqdan kənar elan edir, bəzən də guya İsa Məsihin davamçıları olduqlarını bəyan edərək dini müstəsna liq şüarı altında fəaliyyət göstərir. Sözünl əsl mənasında dini-ideya pərakəndəliyi, keyfiyyət kasadlığı hökm sürür.

Lakin buna baxmayaraq, bu kilsələr bir çox ölkələrdə fəaliyyət göstərir, geniş təbliğat şəbəkəsi yaratmış, öz ətrafında təəssübkeşlər tapmağa müyəssər olmuşdur. Belə kilsələrin bir neçəsi Azərbaycanda qeydiyyatdan keçmiş

və demək olar ki, azərbaycanlı keşişlər qrupu yaranmışdır.

Bütün azərbaycanlı keşişlərə aid etməmək şərti ilə qeyd etmək lazımdır ki, onların bir neçəsi radikal protestant mövqeyindən çıxış edir, dini təbliğatdan daha çox dinlər arasında təfriqə yaratmaqla məşğul olur və bu işlərini, təəs-süf ki, din pərdəsi altında aparır.

Bəs necə olmuşdur ki, Qərbdə, o cümlədən xristianlıqla əlaqədar meydana çıxan "fundamentalizm" istilahi bu gün daha çox islamla bağlı işlədilir, "islam fundamentalizmi" barədə söhbətlər səngimək bilmir? Görəsən, fundamentalizm bir əqidə kimi islama da məxsusdurmu?

Qeyd etdiyimiz kimi, fundamentalizm ideoloji hadisədir, hər hansı bir ideologiyanın təməl prinsiplərinin yeni şəraitdə bərpa edilməsinin zəruriliyi ilə bağlı əqidədir və bu baxımdan bütün dinlərdə, o cümlədən islamda da müşahidə olunur.

Bu gün islama daha çox şamil edilən "fundamentalizm" istilahının Azərbaycan dilində ən münasib qarşılığı, yəqin ki, "təməlçilik", "sələfilik"dir. Bu mənada təməlçilik islamda lap erkən vaxtlardan mövcud olmuşdur. İslam tarixində Məhəmməd peyğəmbər və Raşidi xəlifələri dövrü "saleh sələflər" dövrü sayılmış, sonrakı dövrlərdə meydana çıxan islahatçılıq hərəkatları "saleh sələflərin" həyat və etiqad tərzini nümunəsi əsasında yaşamağı zəruri hesab etmiş və sələfilər adı altında tanınmışdır. Müxtəlif dövrlərdə sələfilər islama sonradan gətirilmiş yenilikləri bidətçilik kimi səciyyələndirərək ilkin qayda-qanunları bərpa etmək çağırışları ilə çıxış etmişlər. Qərmətilər, əzrə-qilər, İbn Hənbəl, İbn Teymiyyə, vəhhabilər, "Müsəlman qardaşları" cəmiyyəti, Hüzbullah hərəkatı sələfilik meyilləri ilə seçilmişlər.

"Fundamentalizm" istilahi XX əsrin 50-ci illərindən etibarən, xüsusilə, İran islam inqilabı və "Müsəlman qardaşları" cəmiyyətinin radikal fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq islama şamil edilmişdir. Şəriət qayda-qanunlarının bərpa edilməsi, islamın təməl prinsiplərinə riayət olunması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi

və bu prinsiplərin həyata keçirilməsi işində istifadə edilən metodların, praktiki addımların radikalıqla, zorakılıqla müşayiət olunması haqlı olaraq radikal fundamentalizm kimi qiymətləndirilmişdir. Bu gün "əl-Qaidə" tipli bir sıra müsəlman təşkilatlarının da fəaliyyəti radikal fundamentalizmin təzahürləridir.

Söhbət hər iki səmavi dinin sosial praktikasında nəzərə çarpan radikal fundamentalizmdən gedir. Bir sıra alimlərin fikrincə, ilk dövrlərdə protestant fundamentalizmi radikal islam fundamentalizminə təkan verirdisə, indi, əksinə, son dövrlər əsasən sosial ədalət prinsipləri şüarı altında çıxış edən radikal islam fundamentalizmi, təməlçiliyi radikal protestant fundamentalizmini canlandırmağa və onu xristian-daxili münaqişədən daha çox xristian-müsəlman qarşılıqlı xidmət etməyə sövq etmişdir. Belə fikirlər Qərb dini ədəbiyyatında özünə yer tapsa da, ciddi elmi təhlilə ehtiyacı olan bir problemdir və öz həllini gözləyir.

Lakin günümüzün təzadları daha çox Qərb ilə Şərqlin mədəni inkişafı, həyat tərzini və iqtisadi inkişafındakı ziddiyyətlərlə bağlıdır. Bir çox alimlərin fikrincə, bu gün geniş yayılmış İslam fundamentalizmi dövlətlərin və xalqların inkişafındakı ciddi sosial-iqtisadi fərqlərin nəticəsində, həmçinin dünyada ikili standart siyasətinə də beynəlxalq aləmdə, dövlətlərarası münasibətlərdə ədalət prinsipinin pozulmasına reaksiya kimi meydana çıxmışdır. Rəsmi, həqiqi islamı deyil, müxalifətçi islamı təmsil edən bu fundamentalizm artıq neçənci dəfədir ki, yenidən tarix səhnəsinə atılır. Tarixi təcrübə göstərir ki, fundamentalizm islamda heç vaxt qalib gəlməmişdir, lakin öz məğlubiyyəti ilə istər rəsmi islamın, istərsə də cəmiyyətin sosial-mədəni və siyasi həyatının xarakterinə təsir göstərə bilmişdir.

Bir vaxtlar Adam Mets IX-X əsrləri Müsəlman Renessansı dövrü adlandırmışdır. Ümid etmək olar ki, orta əsrlər müsəlman mədəniyyətini yaratmış islam yenə də müasir mədəniyyətin ən mühüm nailiyyətlərini yaradıcı şəkildə inkişaf etdirə biləcək və bəşəriyyət xristian-müsəlman qarşılıqlı xidməti kimi ciddi bir təhlükənin şahidi və iştirakçısı olmayacaq.

DİNİ TƏHSİLLƏ BAĞLI MÜLAHİZƏLƏR

Respublika əhalisinin dini maariflənmə prosesi müxtəlif yollarla müxtəlif qurumlar tərəfindən həyata keçirilir. Bu sahədə mərkəzləşdirilmiş bir sistemin olmaması nəinki dini təhsildə pərakəndəliyə, həmçinin eyni dinin ardıcılıqları olan insanlarda belə ciddi mövqe ayrılığına gətirib çıxarır, dini zəmində gələcəkdə yaranacaq ixtilaf və münaqişələrin nəzəri əsasını qoyur, sosial bazasını formalaşdırır.

Dini təmayüllü tədris müəssisələrinin plan və proqramlarına ilkin baxış, dərs vəsaitləri ilə tanışlıq, mədrəsələrdə müəllim və şagird heyəti ilə görüşlər, onların cəmiyyətdən, daha doğrusu mədrəsəxarici aləmdən fiziki olaraq təcrid olunmuş şəraitdə yaşayış tərzi, gündəlik həyatları ilə bağlı bir çox problemlərin təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, bu gün ölkəmizdə sosial-iqtisadi çətinliklər fonunda dini amildən, xüsusi ilə dini təhsil və tərbiyə imkanlarından son illərdə Azərbaycanada analoqu olmayan formada istifadə olunur, dünyəvi təhsillə paralel nəinki yerli və xarici dini qurumlar tərəfindən təhsil sistemləri yaradılır, həm də bu təhsilə cəlb olunan gənclərdə bütövlükdə yeni yönümdə dünyagörüşü formalaşdırılmasına cəhd göstərilir. Həm də bu dünyagörüşü, təəssüf ki, xarici aləmə ancaq dinin prizmasından baxışla süni surətdə məhdudlaşdırılır. Yetkinlik yaşına çatmayan bir qrup gənc dövlətin qayğısı və nəzarəti xaricində yaşayır, böyüyür, təhsil və tərbiyə alır.

Əslində bu, dözülməz bir haldır. Səbəblər isə çoxdur və bəziləri obyektivdir: sosial-iqtisadi vəziyyət, müxtəlif mahiyyətli geniş dini təbliğat, gənclərin tərbiyəsi və təhsilində mənəvi oriyentirlərin müxtəlifliyi və s.

Dini təhsil proqramlarında dünyəvi fənlərin sayı cüzdür. Əslində isə mədrəsələrdə təhsil təkəcə dinlə məhdudlaşdırılmamalıdır. Orada Azərbaycan tarixi, coğrafiyası, dili və ədəbiyyatı zəruri fənlər səviyyəsində olmalı, müstəqil Azərbaycanın xəritəsi və dövlət atributları mədrəsə həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilməli, şagirdlər vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmalı, məzhəbciliyə yol verilməməlidir. Fənlərin 1/3-nin dünyəvi xarakter daşması şagirdlərin dünyagörüşünün məhdudluğunu aradan qaldırmağa kömək edə bilər. Dövlət Komitəsi tərəfindən qoyulan bu tələblər artıq bir sıra mədrəsələrdə tətbiq olunur və növbəti tədris ilinin proqramı bu tələblər əsasında hazırlanır.

Ən ciddi məsələlərdən biri ali dini təhsilin təyinatlı olmasını təmin etməkdir. Bu məqsədlə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi ilə və müvafiq dini qurumlarla danışıqlar aparılır. İmam, axund, mədrəsə müəllimləri təyin olunduqda məzunlara üstünlük verilməsi məsələsi müzakirə obyektidir. Bugünədək ali dini təhsili olanların sayı 800 nəfərdən çoxdur. Təəssüf ki, onların yalnız 10-15 faizi ixtisası üzrə işləyir. Qalanları isə qeyri-ixtisas sahələrində məşğul olurlar. Biz hələ yalnız respublika daxilində ali dini təhsil alan gənclərimizi də saysaq, daha acınacaqlı nəticə əldə edərək. Beləliklə, gənclərdə nəinki ali

dini təhsilin perspektivliyinə inamsızlıq yaranır, eyni zamanda dini təhsili və dini savadı olduqca aşağı şəxslərin imam və axund təyin edilməsi birmənalı qarşılanmır, narazılıqlara və hətta bu zəmində münaqişələrə (Ağcabədi rayonundakı hadisəni misal göstərmək olar) gətirib çıxarır. Nəticədə dində ən ümdə olan ədalət prinsipi pozulur. Kadr təyinatını səbatlı və ədalətli seçmə üsulu ilə aparmaq məqsədilə vaxtaşırı təkmilləşmə kursları təşkil edilməli, yeni prinsiplər əsasında müvafiq attestasiya keçirilməli, axund və imamların iştirakı ilə rayon və ya zona müşavirələri təşkil olunmalı, dini durumun vəziyyəti, şəriət qanunlarının icrası ilə bağlı fikir mübadiləsi aparılmalıdır. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi belə seminarları keçirməkdə QMI-lə əməkdaşlıq etməyə hazırdır.

Bütün bunların fonunda xarici dövlətlərin regionda maraqları və bu maraqların realizə edilməsinə yerli kadrların cəlb edilməsi bu mühüm işi dünyəvi dövlət siyasəti prizmasından tənziqləməyi xeyli çətinləşdirir. Lakin ruhdan düşmək olmaz, çünki həlli mümkün olmayan problem yoxdur.

Dini mədrəsələrin işini nizaolamaq üçün bir sıra məsələlər həll edilməlidir. Mədrəsələrin fəaliyyəti üçün aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsi vacibdir:

1. Mədrəsələrin açılması zərurətini əsaslandırmaq və onları dövlət orqanlarında rəsmi qeydiyyatdan keçirmək;

2. Tədris proqramlarını tərtib edib müvafiq qayda təsdiqləmək, Qurani-kərimin tədrisindən başqa qalan dərsləri Azərbaycan dilində aparmaq;

3. Təhsil ancaq dinlə məhdudlaşdırılmamalı, proqramda digər dünyəvi fənlər də daxil edilməlidir (Azərbaycan tarixi, coğrafiyası, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı və s.);

4. Mədrəsə rəhbərliyi və müəllimləri Azərbaycan vətəndaşları olmalıdır;

5. Mədrəsələrin məzunları orta təhsil diplomu ilə təmin olunmalıdır. Ən azı ona görə ki, mədrəsələri bitirən şagirdlər öz təhsillərini davam etdirmək hüququna malik olmalıdırlar;

6. Mədrəsələrdə Azərbaycan dövlətinin xəritəsinin, atributlarının olması, dövrü mətbuata və informasiyaya olan ehtiyacın ödənilməsi, şagirdlərdə vətənpərvərlik tərbiyəsinin ciddi şəkildə aparılması və s.

Çətin olmayan bu şərtlərə əməl edən hər bir mədrəsə fəaliyyətini davam etdirərək dövlətin himayəsini, qayğısını və nəzarətini hiss edəcəkdir. Bu məsələləri operativ həll etmək üçün Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsində dini təhsil üzrə Ekspert Şurasının yaradılması nəzərdə tutulur. Şuraya mədrəsələrin nümayəndələri və təcrübəli pedaqoqlar daxil ediləcəkdir.

Bunlar tədrislə bağlı islahatların bir hissəsidir.

Hörmətli oxucular, sizin təkliflərinizə, məsləhətlərinizə də ehtiyacımız var. Çünki bu ümumxalq, taleyüklü bir işdir, ölkəmizin bu günü və gələcəyi ilə sıx bağlıdır.

ŞEYXÜLİSLAM, ŞEYXÜLİSLAMLIQ, ZAQAFQAZIYA MÜSƏLMANLARI RUHANİ İDA- RƏSİ, QAFQAZ MÜSƏLMANLARI İDARƏSİ

Şeyxülislam ərəb sözü olub, Azərbaycan dilinə tərcümədə "islamın qocamanı", "islamın ağsaqqalı" mənası daşıyır. İslam tarixində təqribən X əsrdən başlayaraq mötəbər fəqihlər, sufi mütəfəkkirləri şeyxülislam titulu daşımışlar. Bir şəhərdə, bölgədə və ya ölkədə ən nüfuzlu müsəlman din alimi də şeyxülislam adlandırılmışdır. Şeyxülislam titulu verilmir, daha doğrusu, islamda bu titulu verən elə bir təsisat yoxdur - alim öz ətrafındakıların əksəriyyəti tərəfindən islamda sözü keçən, rəyi qəbul edilən bir şəxs kimi etiraf edildikdən sonra şeyxülislam sayılır.

Ərəb ölkələrində müfti məqam etibarilə şeyxülislamdan yüksək sayılır. İranda molla və müctəhidlərdən ibarət şəriət məhkəməsinin sədri şeyxülislam adlanır. Belə məhkəmələr hər bir böyük şəhərdə fəaliyyət göstərə bilər. Türkiyədə şeyxülislam titulu İstanbul müftisinə aid edildikdən sonra şöhrət tapmışdır. XVI əsrdən etibarən İstanbul müftiləri digər islam alim və fəqihləri arasında seçilmişlər, xüsusilə şeyxülislam titulu daşıyan müftilər Zəmbilli Əli Camali Əfəndi (1501-1525) və Əbusüud (1545-1574) güclü dini-siyasi mənəbə sahib olduqlarından şeyxülislam təkcə din sahəsində nüfuz sahibi və ya üləmaların başçısı yox, həm də dövlət-

də məqam etibarilə ikinci əyan sayılmış, saray mərasimində mühüm rol oynamışdır. XVIII əsrdən etibarən Türkiyədə şeyxülislam öz əvvəlki nüfuzunu itirir, 1924-cü ildə isə şeyxülislamlıq vəzifəsi tamamilə ləğv edilir.

Cənubi Qafqazda, o cümlədən Azərbaycanda da şeyxülislam titulu və şeyxülislamlıq vəzifəsinin tarixçəsi maraqlıdır.

XIX əsrin ortalarına qədər Cənubi Qafqazda şeyxülislam şiə-müsəlmanlar arasında şəriət məhkəməsinin başçısı sayılmışdır. Bu vaxt artıq bölgədə öz mövqelərini möhkəmləmiş rus çarizmi başqa sahələrdə olduğu kimi, din sahəsində də müstəmləkəçilik siyasəti yürütməyə başlayır. Bu siyasətin mühüm tərkib hissələrindən biri müsəlman ruhanilərini - din adamlarını ələ almağa, onları hökumətə loyallıq münasibət bəsləməyə və tabe etməyə imkan verən bir islam dini qurumu yaratmaqdan ibarət idi. Rus çarının 29 noyabr 1832-ci ildə Senata göndərdiyi fərmana əsasən Zaqafqaziya müsəlmanlarının dini işlər idarəsi barədə xüsusi Əsasnamə hazırlanması işi hökumət tərəfindən nəzarətə götürüldü. Lakin hazırlanan layihələrin heç biri bəyənilmədi. 1849-cu ildə Qafqaz canişini knyaz Vorontsovun tapşırığı ilə xarici işlər nazirliyinin əməkdaşı N.Xanikov mə-

həmmədi ruhanilərin təşkili barədə Əsasnamə layihəsini hazırladı. Layihə bütövlükdə bəyənilsə də, Krım müharibəsi onun həyata keçirilməsini ləngitdi. 1864-cü ildə Zaqafqaziya müsəlman ruhanilərinin təşkili barədə Əsasnamə layihəsinin hazırlanması üçün yeni komissiya yaradıldı, yerli şiə və sünni məzhəblərinin nümayəndələri - şeyxülislam və müfti də komissiyanın tərkibinə qatıldılar.

N.Xanikovun layihəsi əsas götürüldü. Komissiyanın qarşısına aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdu:

- cəmiyyətin möhtəməl müxalifətçi təbəqəsi olan ruhanilər üzərində hökumət üçün nəzarət vasitəsi təmin edilsin;

- ruhani təbəqəsi arasında "cəm olma ruhunun" möhkəmlənməsinin qarşısı alınsın;

- müsəlman ruhanilərinin fəaliyyət və nüfuz dairəsi mümkün qədər məhdudlaşdırılsın;

- ən nüfuzlu müsəlman ruhanilərinin maddi maraqlarını hakimiyyətə xidmətlə əlaqələndirmək yolu ilə onlar hökumətdən bilavasitə asılı vəziyyətə salınsın.

Bir sıra təlimatlar hazırlandı. 1862-1872-ci illərdə qüvvədə olan təlimat müsəlman ruhanilərinin vəzifələrini, hüquq və imtiyazlarını, dünyəvi hakimiyyətlə qarşılıqlı münasibətlərini tənzim edirdi. 1867-ci il təlimatında

şeyxülislam və müfti üçün nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlər onlara dini işləri şəxsən idarə etmək imkanı verirdisə, sonrakı təlimatlarda bu iş onların sədrliyi altında yaradılmış idarələrə həvalə edilirdi. Əgər bu vaxta qədər hökumətdən ancaq şeyxülislam və müfti maaş alırdılarsa, 1867-ci ildən sonra digər yüksək rütbəli müsəlman ruhaniləri də hökumətdən maaş almağa başladılar.

Zaqafqaziya şiə və sünni məhəmmədi ruhanilər idarəsi haqqında Əsasnamə Dövlət şurasının təqdimatı ilə Rusiya çarı tərəfindən 5 aprel 1872-ci ildə təsdiq edildi.

İdarənin təşkilində rus ortodoks kilsəsinin quruluş prinsipi əsas götürülmüşdü. Zaqafqaziyada 2 müsəlman inzibati orqanı - müftinin başçılığı ilə Sünni ruhani idarəsi (müftilik) və şeyxülislamın sədrliyi altında Şiə ruhani idarəsi (şeyxülislamlıq) yaradıldı. Tiflisdə yerləşən bu iki idarənin hər biri sədrdən, idarə heyətinin 3 üzvündən, 2 köməkçisi ilə birlikdə katibdən, mütərcim, mirzə və arxivariusdan ibarət idi. Hər iki idarənin tabeliyində Tiflis, İrəvan, Yelizavetpol (Gəncə) və Bakı quberniyalarının hərəsində 1 məclis olmaqla 4 məclis var idi. Sünni idarəsində 16, Şiə idarəsində isə 20 qazi var idi. İdarələr Daxili işlər nazirliyinin nəzarəti altında idi və şəxsən canişin qarşısında məsuliyyət daşıyırdı. Quberniya səviyyəli ruhanilər quberniya və uyezdlərdəki yerli hakimiyyətlərə tabe idilər.

Cənubi Qafqaz müsəlmanlarının dini işləri 1918-ci ilə qədər bu iki idarə tərəfindən tənzim edilirdi. 1918-ci il dekabrın 11-

də şeyxülislam Məhəmməd Pişnamazzadə vəzifəsindən istefa verir. Azərbaycan Demokratik Respublikası Sosial təminat və dini etiqad işləri naziri Musa Rəfibəyovun əmri ilə həmin vəzifəyə axund Ağa Əlizadə təyin edilir.

1920-ci ildə Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra mayın 15-də hökumət dekreti ilə Dini etiqad işləri nazirliyi və Şeyxülislamlıq təsisatı buraxılır.

1944-cü ildə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti Zaqafqaziya müsəlmanlarının dini qurumunun yaradılmasını mümkün hesab edir. Zaqafqaziya müsəlmanlarının I qurultayı 25-28 may 1944-cü ildə Bakıda keçirilir və qurultayın qərarı ilə mərkəzi Bakıda olmaqla Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsi yaradılır. Axund Ağa Əlizadə şeyxülislam seçilir. Qeyd edilməlidir ki, Cənubi Qafqazda şeyxülislamlıq tarixində Ağa Əlizadə şeyxülislam seçilmiş ilk din adamı olmuşdur. Ona qədər şeyxülislam bu vəzifəyə dövlət tərəfindən təyin olunmuş, maaşlarını da dövlətdən almışlar. Burada daha bir maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, 1944-cü ildən sonra Cənubi Qafqazda müsəlmanların dini təşkilatlanmasında bu vaxta qədər hökm sürən dualizm aradan qalxır. Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsi vahid rəhbərlik kəsb edir və şeyxülislam tərəfindən idarə olunur. Müfti şeyxülislamın müavini sayılır və sünniməzhəb müsəlmanların dini işlərini tənzim edir.

SSRİ dağıldıqdan sonra sovet məkanında mövcud olan bütün müsəlman dini təşkilatları böh-

rana məruz qaldığı, parçalandığı halda, Zaqafqaziya Müsəlmanları Ruhani İdarəsi 1980-ci ildə şeyxülislam seçilmiş gənc axund Allahşükür Paşazadənin sədrliyi altında öz fəaliyyət dairəsini daha da genişləndirir, nüfuzunu bütün Qafqaza yaymağa cəhd göstərir. 1998-ci ildə Qafqaz müsəlmanlarının Bakıda keçirilən X qurultayında bu cəhdləri nəzəri cəhətdən reallaşdırmaq yönündə addımlar atılır. Lakin Cənubi və Şimali Qafqazdakı dini prosesləri bir mərkəzdən, Bakıdan idarə etmək məsələsi çətinləşir. Müxtəlif dini istiqamətlərin rəhbərləri ikinci dərəcəli, daha çox deklorativ xarakter daşıyan məsələlərdə bir araya gəlsələr də, hüquqi təcili problemləri öz həllini tapmır. Şimali Qafqazda bir neçə dini idarə, müftiyat, koordinasiya şurası, 100-dək ali və orta ixtisaslı dini müəssisə müstəqil şəkildə Rusiya Federasiyasının qanunları əsasında fəaliyyət göstərirlər.

QMİ-nin sədri idarənin beynəlxalq islam təşkilatları ilə əlaqəsini tədricən və ardıcıl şəkildə təmin edir, qonşu müsəlman ölkələri ilə dini zəmində sıx əlaqələr yaratmağa nail olur.

Bu gün QMİ öz səlahiyyətləri çərçivəsində Azərbaycanda islam dini icmalarına rəhbərlik edir, şəri qayda-qanunların düzgün yerinə yetrilməsinə nəzarət edir, Bakı İslam Universiteti vasitəsi ilə din sahəsində kadrların yetişdirilməsində xeyli işlər görür, ölkədəki dini durumdakı gədən proseslərin məsuliyyət yükünü daşıyır.

Hazırda İdarə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi adı altında tanınır və fəaliyyət göstərir.

ИСТОРИЯ БИБЛИИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ: К ВЫХОДУ НОВОГО ИЗДАНИЯ ЕВАНГЕЛИЯ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

По данным Института перевода Библии в Стокгольме, этот памятник занимает первое место в мире среди переводных произведений. Если в XV веке Библия вышла на 33 языках, то в начале XIX века - уже на 70. В течение же всего XIX столетия Библия полностью или частично увидела свет на 400 языках, а в первой половине XX века сделаны еще 500 полных и частичных ее переводов. К началу XXI века Библия имела полностью или частично уже на 2102 языках народов мира. Работа в этой сфере продолжается: в среднем, каждые 10 дней появляется новый перевод Библии. Замечу, что этим делом занимается не только Институт перевода Библии в Стокгольме, но и другие учреждения и организации. Однако этот Институт - основной мировой центр и лидер.

Лишь 2-3 % населения Земли пока еще не имеют Библию на родном языке. Но когда и они ее получат, работа все равно будет продолжаться: с каждым новым переводом улучшается, «шлифуется» текст, становясь на всех языках все ближе к оригиналу.

История Библии на Востоке, как и само христианство, насчитывает не одно столетие. Столь же длительную традицию имеют ее переводы. К самым ранним среди них принадлежит перевод Библии, исполненный в V веке для албан с сирийского текста Пешитты. Он не дошел до наших дней по многим причинам.

Ныне существуют различные публикации Библии на азербайджанском языке, исполненные переводчиками. Основные издания ведут свою историю с 1842 года, когда увидело свет Евангелие от Матфея в переводе Мирзы Фарруха и Феликса Заренбы. С тех пор, на протяжении 150 с лишним лет, периодически появляются улучшенные переводы и новые издания на азербайджанском языке главной книги христианства. Среди них - единственная публикация Ветхого Завета в 1891 году; несколько изданий Нового Завета или Евангелия - в 1877, 1878, 1893, 1982, 1991, 1993, 1995-1996 годы; отдельные Евангелия, то есть книги отдельных апостолов - «От Матфея», «От Марка» и «От Иоанна» - в 1842, 1876, 1881, 1995 годы, иногда с Псалтирью, то есть Книгой псалмов (религиозными песнопениями).

Изданий гораздо больше, но внимание заслуживают перечисленные выше, увидевшие свет в европейских и восточных центрах учености: от Лондона до Стамбула, от азербайджанского города Урмийа до Берлина и Москвы.

Издание 1982 года и последующие - 1991 и 1993 годов - основаны на новом переводе Евангелия, осуществленном в 1975-1979 годах с русского канонического и древнееврейского текстов, которые сверены с Септуагинтой, то есть с греческим текстом, и выверены.

В 1995-1996 годах опубликован очередной и

улучшенный перевод Евангелия на азербайджанский язык.

Издание Евангелия, которому посвящена настоящая статья, как предыдущие - 1982, 1991 и 1993 годов подготовлено всемирно известным центром библистики - Институтом перевода Библии в Стокгольме (Швеция), являющимся мировым лидером в этом деле. Перевод принадлежит Мирзе Хазару - Михаэли, родом из Азербайджана, который многие годы живет на Западе и работает редактором азербайджанского отдела на радиостанции «Свобода». Теологическая редакция осуществлена Грахамом Кларком. Филологическая редакция принадлежит видному азербайджанскому ученому - энциклопедисту Вагифу Асланову и Нахаду Алиеву. В издании приняла участие редакционная группа, включающая Нахада Алиева (ответственного за издание), Борислава Араповича, Симона Криспа, Грахама Кларка, Наримана Гасаналиева.

Предлагая Евангелие азербайджанскому читателю, Институт преследует не только и не столько конфессиональные (религиозные) цели, сколько познавательные, культурные и научные. Издатели прекрасно понимают, что после принятия азербайджанцами ислама нет никаких оснований либо условий для возврата коренных жителей Азербайджана к христианству. Помимо всего прочего, для этого было бы необходимо изменить менталитет местных мусульман, который уже более 1200 лет является мусульманским.

Поэтому задача публикации иная: познакомить азербайджанцев на их родном языке с Библией и ее составной частью - Евангелием, то есть с Книгой, которая является не только Откровением, почитаемым христианами, но воистину Книгой, содержащей историческое повествование о далеком прошлом и этические нормы, любовную лирику и религиозную поэзию. Библия - кладезь мудрости многих человеческих поколений Востока, сконцентрированная и кристаллизованная в четкой и доступной для верующего и просто интересующегося человека форме. Достаточно вспомнить Десять заповедей, которые не утратили своей общечеловеческой значимости и ценности до сего дня и которые чтимы также мусульманами: «Не сотвори себе кумира!»; «Чти отца и мать свою!»; «Не прелюбодействуй!»; «Помни День Воскресения!»; «Не убий!»; «Не лги!»; «Не пожелай другому того, чего не пожелаешь себе!»; «Есть один Господь Бог твой!»; «Не упоминай Бога всуе!».

Великолепен шрифт издания, текст легко читается, полиграфия - на высоком уровне. Собственно, этим отличаются все публикации Священного Писания Института перевода Библии в Стокгольме.

Рауф Гусейнов,
профессор.

ISESCO-nun «İSLAM TƏHSİLİNİN İNKİŞAFI» MÖVZUSUNA HƏSR EDİLMİŞ SEMİNARI

(İran İslam Respublikası, 22-26 iyun 2002)

İyun ayının 22-dən 26-dək İran İslam Respublikasının Mazandaran əyalətinin Tonekabon şəhərində ISESCO-nun «İslam təhsilinin inkişafı» mövzusunda həsr edilmiş növbəti seminar keçirilmişdir.

Beynəlxalq əhəmiyyətli seminarda Azərbaycan Respublikasını Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin şöbə rəisi Səməd Bayramzadə təmsil edirdi.

Seminarda ISESCO üzvü olan dövlətlərdən 11-nin nümayəndələri iştirak edirdilər.

Seminarın birinci günü Bosniya və Hersoqovin, Bruney, Banqladeş, Azərbaycan, İran, Malayziya, Maldivi, Pakistan, İndoneziyadan olan nümayəndələrin hesabatları dinləndi. İslam təhsilinin inkişafı, müasirləşdirilməsi, proqramlaşdırılması, islam təhsilində dünyəvi elmlərin tədrisi, dini-elmi əlaqələrin islam tədrisində yeri və s. mövzuları barədə fikir mübadilələri aparıldı.

Azərbaycan tərəfin konkret təklifləri və nümayəndələrə təqdim olunan Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin bülletenləri, "Dinin əsasları" kitabı, milli və dini azlıqlar haqqında olan arayış seminarı marağa səbəb oldu. İştirakçılar öz çıxışlarında dini tədrisin dövlət səviyyəsində tənzimlənməsini müsbət hal kimi qiymətləndirdilər. Azərbaycan nümayəndə-

sinin çıxışında səslənən 3 konkret təklif digər iştirakçılar tərəfindən də dəstəkləndi:

1. Azərbaycanda tədris olunan Quran kurslarında əski əlifbanın öyrədilməsi;
2. Azərbaycanda ISESCO və Dövlət Komitəsi ilə birgə dini təhsilə aid növbəti seminarın təşkil edilməsi;
3. Dini mədrəsələrin tədris proqramına dünyəvi dərslərin əlavə edilməsi;

Seminarın növbəti günü çıxış edən

Azərbaycan nümayəndəsi qeyd etdi ki, «Azərbaycan Respublikasında milli-dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşların hüquqları «Dini etiqad azadlığı haqqında» qəbul olunan qanunla tənzimlənir». Daha sonra Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin son aylar keçirdiyi beynəlxalq seminarlar, konfranslar və din-dövlət münasibətlərinin tənzimlənməsində aparılan məqsədyönlü işlərlə bağlı məlumat verildi.

İSLAMDA İNCƏSƏNƏT

İncəsənət ictimai şüurun və insan fəaliyyətinin elə formasıdır ki, burada gerçəklik bədii obrazlarla ifadə olunur. İncəsənət insanlara gözəlliyi duymaq imkanı verir, qəhrəmanlığı, adət-ənənələri, inanc və idealları elə bədii boyalarla təsvir edir ki, insanın duyğu və düşüncələrinə estetik təsir göstərə bilir, onun mənəviyyatının formalaşmasına, imanının güclənməsinə kömək edir.

Bəzən deyirlər ki, islam musiqini və təsviri sənəti qadağan etməklə incəsənətin inkişafının qarşısını almışdır, qeyri-islam məbədlərindəki rəsm əsərlərini, dəbdəbəni, gözqamaşdırıcı gözəlliyi məscidlərdə görmək mümkün deyildir.

Bu cür əsassız iddialara cavab olaraq deyilməlidir ki, islam musiqini və təsviri sənəti qadağan etməmişdir. Quranda və hədislərdə bu barədə heç bir hökm yoxdur. Əksinə, həzrət Peyğəmbərin müsəlmanları şənliklərdə dəf çalmağa, mahnı oxumağa, musiqi dinləməyə dəvət etməsi ilə bağlı hədisləri məşhurdur. Həzrət Əli ilə həzrət Fatimənin toyunda da o, musiqi çaldırmışdır. Qurani-Kərim avazla oxunanda qəlbə daha güclü təsir göstərir. Bəs sufi rəqsləri, Şerq musiqisi, muğamlar hansı təməl üzərində təşəkkül tapmışdır?! İslam yalnız insanı Allaha ibadətdən yayındıran, onu vaxtını əyləncədə və eys-ışrətdə keçirməyə sövq edən musiqini rədd edir. Təsviri sənətdə də belədir. İslam yalnız büt-pərəstlik məqsədləri ilə, allahlıq iddiaları ilə bağlanan, insanın öz Allahı ilə təmasa girməsinə, Onunla gizli söhbət etməsinə mane olan təsviri sənəti məqbul saymır. Lakin miniatür sənəti, arabesk adı ilə tanınan islam sənətkarlığı müsəlman şüurunda məqbul sayılmışdır və bu sahədə gözəl sənət əsərləri yaradılmışdır.

İslam sadəliyi sevir, dəbdəbə və təmtərağı təqdir etmir və onun bu xüsusiyyəti islam incəsənətində də öz əksini tapmışdır.

Müsəlman dünyasının sənət adamları əsrlər boyu islama xidmət edən incəsənət nümunələri yaratmışlar. Onların bu xidmətləri sayəsində islam incəsənəti adı altında məşhur olan islam memarlığı, islam xəttatlığı, islam nəqqaşlığı, islam xalçaçılığı və s. kimi sənət sahələri təşəkkül tapmışdır.

Memarlıq. İslam memarlığının ən gözəl nümunələri məscid, zaviyə, məqbərə, türbə, xanəqah, mədrəsə, qala, saray, hamam, körpü, karvansara, bimaristan-xəstəxana tikintisi ilə bağlıdır. Məscid memarlığının əsasında Peyğəmbərin Qubada və Mədinədə tikdirdiyi ilk müsəlman məscidlərinin tikinti üslubu durur. Xüsusilə Peyğəmbərin Mədinədəki məscidi islamın ruhuna və sadəliyinə uyğun idi. Məscid dörd divardan ibarət idi, həyəti açıq idi. Cənub tərəfdə xurma ağacı budaqları ilə örtülmüş və sütunları xurma ağacından düzəldilmiş eyvan, şimal tərəfdə isə talvarlı kölgəlik var idi. Qüdsdəki əl-Əqsa məscidi xəlifə Ömər bin əl-Xəttab tərəfindən Peyğəmbərin isra və merac vaxtı dayandığı təpənin üstündə tikdirilmişdir.

İslam tarixində ilk dəfə olaraq Məscidül-Əqsanın tikintisində xurma və üzüm yarpaqlarından ibarət nəbati naxışlardan bəzək məqsədilə istifadə olunmuşdur. Məscidin yaxınlığında, Peyğəmbərin merac etdiyi yerdə tikilmiş Qübbətüs-Səxrə də öz arxitekturası ilə diqqəti cəlb edir.

Məscid Allahın evidir, müsəlmanın hər gün beş vaxt namazda Allahla gizli, yalnız onun özünə bəlli şəkildə təmasa girdiyi bir yerdir. Məscid xaricdən də, daxildən də elə olmalıdır ki, insanın nəzərlərini göylərin və yerin Rəbbi Allaha cəlb edə bilsin, onun qəlbini, zehni və düşüncələrini Allahdan yayındırmasın. Əgər xristian kilsəsində bərbəzək, müqəddəslərin həyatı ilə bağlı süjetlərə həsr edilmiş təsvirlər, mozaika, rəsm və heykəllər ayinçiliyin ayrılmaz ünsürləri hesab edilirsə, islamda belə şeylər məqbul sayılmır. Məsciddə nəzərləri cəlb edən ilk şey mehrab, minbər, intəhasız şəkildə səpələnmiş ornamentlər və gözəl xətlərlə yazılmış Quran ayələridir ki, bu da nəzərləri göylərə cəlb edir.

Mehrab, minbər və minarə məscidin ən mühüm atributlarındanıdır. Mehrab qiblənin rəmzidir, Məkkədə, Məscidül-haramda Kəbənin səmtini bildirir, məscidin Kəbə istiqamətində olan divarının ortasında yerləşdirilir ki, namaz vaxtı imampişnamaz orada dursun. Müsəlman sənətkarları mehrabın gözəlliyini artırmağa çalışmış, müxtəlif

materiallardan mərmərdən, kaşdan, ağacdan, gipsdən istifadə edərək ona gözəl tərtibat vermişlər. Xəttatlar bəzi Quran ayələri ilə mehrabın cazibədarlığını və ecazkarlığını daha da artırmışlar.

Minbər cümə günləri, bayram və mətəm namazlarında xütbə oxumaq üçün kürsü əhəmiyyəti daşıyır. İslam tarixində ilk dəfə məsciddə minbəri Mədinənin bənu-Nəccar qəbiləsindən bir kişi tətbiq etmişdir. Həmin minbər ağacdan düzəldilmiş üçpilləli qurğudan ibarət olmuşdur və Peyğəmbər onun üstünə qalxaraq xütbə oxumuşdur. Sonralar minbər təkmilləşdirilmiş və indiki formasını almışdır. Minbər ağacdan və mərmərdən düzəldilir, müxtəlif ornamentlərlə bəzədilir və daima mehrabın sağ tərəfində yerləşdirilir.

Minarələr memarlıq baxımından məscidin mühüm atributları sırasına daxildir. Məscidlər çox vaxt minarələri ilə tanınırlar.

Hələbdə və Dəməşqdə Əməvilər dövrü, Bağdadda Abbasilər dövrü ərəb memarlığı, Naxçıvanda Atabəylər, Təbrizdə isə Səfəvilər dövrü Azərbaycan memarlığı, İstanbulda Osmanlılar dövrü türk memarlığı, Qahirədə türkmən və məmlük sultanları dövrü memarlığı öz zəngin ənənələri ilə fərqlənir. Türk dünyasının ən məşhur memarı Sinandır (1490-1588). Onun memarlıq irsi 441 işdən ibarətdir. Bunların arasında İstanbulda Rüstəm paşa cəmei, Şahzadə cəmei, Süleymaniyyə cəmei, Ədirnədə Səlimiyyə cəmei, Krımda Tatarxan cəmei, Budapeştdə Mustafa paşa cəmei, Sofiyada Bosnalı Mühəmməd paşa cəmei, Hələbdə Xosrov paşa cəmei, Məkkədə Sultan Süleyman mədrəsəsi, Mədinədə Xaski Sultan xeyriyyə yeməxanası öz memarlıq xüsusiyyətləri ilə seçilir. Sinan məşhur Azərbaycan memarı Əcəmi (XII) sənətindən təsirlənmişdir. Mütəxəssislərin fikrincə, memar Sinan hərbi yürüşlər zamanı ordu mühəndisi sifəti ilə Naxçıvanda olmuş və oradakı türbələri görmüşdür.

Kitab sənəti və cildçilik. Qurani-Kərimin ecazkarlığını qəbul edən müsəlman şüurunda yazı və kitab müqəddəs sayılmışdır və bunun nəticəsində müsəlman dünyasında kitab miniatürü, əlyazmalarına və kitablara naxış vurma, kitab cildləmə və xəttatlıq sənətləri geniş inkişaf etmişdir.

Xəttatlıq. Ərəb yazısı naxış üçün çox münasibdir. Gözəl yazı yazanlara xəttat deyilir. Orta əsr memarlığında, kitabələrində kamillik səviyyəsinə yüksələn xəttatlıq nümunələri bu gün də zövqləri oxşayır.

Məşhur rəssam Pikasso xəttatlığı «müərrəd rəsm - abstraksionizmin ən möhtəşəm örnəyi» adlandırmışdır. Sufi mütəfəkkiri Şeyx Əbdülqadir Gilani çox ehtiram bəslədiyi xəttat Yaqut haqqında belə demişdir: «Onun əlində Allahın sirlərindən bir sirr vardır». Ərəb xəttatları Əbu Əli Mühəmməd ibn Müglə (X əsr), İbn əl-Bəvvab (XVI), Əbülfəzl Dinəvəri (XIII əsr) ərəb yazısı ilə klassik xətt növlərini işləyib hazırlamışlar. Xüsusilə nəstəliq, süls, nəsx, rüqə xətləri geniş yayılmışdır.

Miniatür sənəti. Miniatür kağız, fil sümüyü və ya başqa məmulat üzərində çəkilmiş kiçik ölçülü, dərin olmayan, dəqiqliyi və incəliyi ilə fərqlənən incəsənət əsəridir. Orta əsrlərdə müsəlman dünyasında kitab miniatürü böyük inkişaf yolu keçmişdir. Təbriz miniatür məktəbi məşhur olmuşdur.

Metal üzərində işləmə, oyma-qabartma sənəti. Metal işləmələri daha çox tunc və bürünc üzərində tətbiq olunmuş, gümüş və qızıl qablar, camlar gözəl naxışlar və Quran ayələri ilə bəzədilmişdir. Müxtəlif buxurdanlar, əl çiraqları, dəstəmaz almaq üçün su qabları, həvənglər, şamdanlar, güzgülər xüsusi zövqlə hazırlanmışdır. Yırtıcı heyvan və quş şəklində hazırlanmış və naxışlarla bəzədilmiş buxurdanlarda heykəl elementləri də nəzərə çarpır.

Naxışvurma sənəti. Bəzəmə və naxışvurma sənəti islam incəsənətində xüsusi yer tutmuşdur. Bəzəksiz, naxışsız, demək olar ki, heç bir islam incəsənət əsəri yoxdur. İslam incəsənətində istifadə olunan naxışlar üç qismə ayrılır: həndəsi naxışlar, nəbati naxışlar və xətti naxışlar. Həndəsi naxışlar həndəsi fiqurların dəqiq hesablamalarla içiçə girməsindən düzələn naxışlardır, daha çox minbərlərdə, qapı və pəncərə barmaqlıqlarında işlədilmişdir. Nəbati naxışlar çiçək və yarpaq motivlərilə işlənən naxışlardır. Xətti naxışlar Quran ayələrindən, hədislərdən, ibrətəməz kəlamlardan gözəl yazı ilə vurulan naxışlardır.

QEYDİYYATDAN KEÇMİŞ DİNİ İCMALARIN SİYAHISI

Əvvəli ötən sayımızda

Şəhadət- name N-si	DİNİ QURUMLAR	
105	Göyçay şəhər Mərkəz dini icması,	islam
106	Şamaxı rayonu Pirsaat ziyarətgahı	islam
107	Zaqatala rayonu Muxax kənd dini icması	islam
108	Qəbələ rayonu Qəbələ dini icması	islam
109	Zaqatala rayonu Maqov kənd dini icması	islam
110	Şamaxı rayonu Acıdərə kəndi Şeyx Eyyub Baba ziyarətgahı	islam
111	Suraxanı rayonu Zığ qəsəbəsi Əli qədəmgahı ziyarətgahı	islam
112	Zaqatala rayonu Kəpənəkçi kənd dini icması	islam
113	Zaqatala rayonu Mosul kənd dini icması	islam
114	Zaqatala rayonu Yeni Suvagil kənd dini icması	islam
115	Oğuz rayonu Kərimli kənd dini icması	islam
116	Mingəçevir şəhəri Mingəçevir kənd dini icması	islam
117	Ağdaş rayonu Hacı Bulud ziyarətgahı	islam
118	Bakı şəhəri «Xabad Lübaviç Or avner»	yəhudi
119	Göyçay şəhər Dindarlarının dini icması	islam
120	Bakı şəhəri xristian təmayüllü dindarların dini icması	xristian
121	Astara rayonu Təngərüd kənd dini icması	islam
122	Şəki şəhər dindarlarının dini icması	islam
123	Zaqatala rayonu Muğanlı kənd dini icması	islam
124	İsmayilli şəhər (2) dini icması	islam
125	Zaqatala rayonu Paşan kənd dini icması	islam
126	Zaqatala rayonu Yolayrıç kənd dini icması	islam
127	Zaqatala rayonu Bəhmətli kənd dini icması	islam
128	Zaqatala rayonu Car kənd dini icması	islam
129	Qobustan rayonu Nəriman kənd dini icması	islam
130	Qusar rayonu Urva kənd dini icması	islam
131	Xaçmaz rayonu Köhnə Xudat kənd dini icması	islam
132	Qax şəhər Dindarlarının dini icması	islam
133	Quba rayonu Tənəgaltı kənd dini icması	islam
134	Yardımlı rayonu Perenbel kənd dini icması	islam
135	Bakı İslam Universiteti	islam
136	Nərimanov rayon Dindarlarının dini icması	islam
137	Nizami rayonu "2524" məhəllə dini icması	islam
138	Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi	islam

Ardı var

Həcc ziyarətinin təşkili ilə bağlı çoxsaylı müraciətlərə cavab olaraq Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi aşağıdakı məlumatı nəzərə çatdırır.

«Dini etiqad azadlığı haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsində deyilir: «*Vətəndaşlar və dini qurumlar tək və ya qrup halında beynəlxalq dini tədbirlərdə, xaricdə keçirilən dini mərasimlərdə iştirak edə, ziyarətlərə gedə bilərlər*».

Həcc niyyətində olanları bu gün daha çox maraqlandıran iki məsələyə aydınlıq gətirmək məqsədilə bildiririk:

1. Həcc ziyarətini təşkil etmək üçün Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının qoyduğu şərtlərə və Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyinə uyğun rəsmi icazəsi olan hər bir qurum həcc ziyarətini təşkil edə bilər.

2. Həcc ziyarətinə gedənlərdən tələb olunan rüsum və xərclər aşağıdakılardır:

№	Xərclərin adı	Adambaşına çəkilən xərclərin dəyəri (ABŞ dolları ilə)	
		Avtobusla	Təyyarə ilə
1	İran İslam Respublikasının vizası	42+42+4=88	
2	İraq Respublikasının vizası	25+25+4=54	
3	Səudiyyə Ərəbistanında müqaviləyə əsasən göstərilən xidmət	118+92	118+116
4	Avtobus (Bakı-Məkkə-Bakı)	100	400
5	Mehmanxana (Bağdad, Kərbəla, Mədinə, Məkkə)	250	250
6	İraqda avtobuslar üçün torpaqbasdı	10	
7	Telefon və faks əlaqələri	10	10
8	Sürücü, qrup rəhbəri və tibbi xidmət	60	50
9	İraqda sığorta olunma	10	
10	Cəmi xərclər:	792	944

Bu rüsum və xərclərə əlavə ediləcək məbləğ həcc ziyarətinin təşkili ilə məşğul olan qurumun xidməti və təşkilati xərcləri hesab olunur.

Qeyd: Verilən məlumat müvafiq orqanlardan alınmış rəsmi sənədlərə əsaslanır.

Oxucularımızın çoxsaylı müraciətlərini və KİV-də gedən qeyri-dəqiq informasiyalara aydınlıq gətirmək üçün bu sayımızdan etibarən son 10 ildə respublikada xarici dövlət təşkilatlarının maliyyə dəstəyi ilə inşa edilən ibadət yerlərini və dini təmayüllü təhsil ocaqlarının siyahısını veririk.

1994-cü ildən «İslam İrsinin Dirçəlişi» (Küveyt dövləti) cəmiyyəti tərəfindən Azərbaycan Respublikasının müxtəlif rayonlarında tikilmiş məscid komplekslərinin siyahısı

1. Bakı şəhəri (Nərimanov rayonu Ülvü Bünyadzadə küçəsi 766-cı məhəllə)
2. Bakı şəhəri Güzdək qəsəbəsi
3. Bakı şəhəri Müşviq qəsəbəsi
4. Bakı şəhəri Ümid qəsəbəsi
5. Hacıqabul rayonu Atbulaq kəndi
6. Dəvəçi şəhəri
7. Dəvəçi rayonu Pirəbədil kəndi
8. Xaçmaz rayonu Xudat qəsəbəsi
9. Xaçmaz rayonu Xudat kəndi
10. Xaçmaz rayonu Qocaqlı kəndi
11. Xaçmaz rayonu Qusarçay kəndi
12. Xaçmaz rayonu Nəracan kəndi
13. Xaçmaz rayonu Muxtadır kəndi
14. Xaçmaz rayonu Mürşüdəba kəndi
15. Xaçmaz rayonu Qımılqışlaq kəndi
16. Xaçmaz rayonu Qobuqırağı kəndi
17. Quba rayonu Hacıhüseynli kəndi
18. Quba rayonu Xücbala kəndi
19. Qusar şəhəri
20. Qusar rayonu Köhnəxudat kəndi
21. Qusar rayonu İmampoli kəndi
22. Qusar rayonu Urva kəndi
23. İsmayilli rayonu Quraça kəndi
24. İsmayilli rayonu Fircan kəndi
25. İsmayilli rayonu Diyəli kəndi
26. İsmayilli rayonu Aşıqbayramlı kəndi
27. İsmayilli rayonu Topçu kəndi
28. İsmayilli rayonu Qubaxəlilli kəndi
29. İsmayilli rayonu Mollaisaqlı kəndi
30. Göyçay rayonu Bıdır kəndi
31. Göyçay rayonu İncə kəndi
32. Göyçay rayonu Kürdşaban kəndi
33. Göyçay rayonu Müskürlü kəndi
34. Göyçay rayonu Çərəkə kəndi
35. Göyçay rayonu Mallı-Şıxlı kəndi
36. Göyçay rayonu Mırtı kəndi
37. Göyçay rayonu Bəydövül kəndi
38. Göyçay rayonu Çaxırlı kəndi

39. Ağstafa şəhəri
40. Tovuz rayonu Əlimərdanlı kəndi
41. Ağdaş rayonu Ərəbkükül kəndi
42. Ağdaş rayonu Ərəb kəndi
43. Ağdaş rayonu Pirkəkə kəndi
44. Ağdaş rayonu Şəmsəbad kəndi
45. Ağdaş rayonu Ağzıbir kəndi
46. Ağdaş rayonu Abad kəndi
47. Ağdaş rayonu Mürsəl kəndi
48. Ağdaş rayonu Davudlu kəndi
49. Ağsu rayonu Viçə kəndi
50. Ağsu rayonu Padar kəndi
51. Kürdəmir rayonu Qarasaqqal kəndi
52. Oğuz rayonu Padar kəndi
53. Qəbələ rayonu Sultannuxa kəndi
54. Qəbələ rayonu Yenikənd kəndi
55. Qəbələ rayonu Zaraqan kəndi
56. Qəbələ rayonu Əmirvan kəndi
57. Qobustan rayonu Poladlı kəndi
58. Qobustan rayonu Cəmcəmli kəndi
59. Qobustan rayonu Ərəbşalbaş kəndi
60. Qobustan rayonu Sündi kəndi
61. Şamaxı rayonu Malçobanlı kəndi

Gəncliyə Yardım Fondu (Türkiyə) tərəfindən tikilən məscid və mədrəsələr

1. Şəki şəhəri
2. Şəki rayonu Yanık kəndi
3. Şəki rayonu Orta Zəyzid kəndi
4. Şəki rayonu Vərəzət kəndi
5. Yevlax rayonu Xaldan qəsəbəsi
6. Zaqatala şəhəri
7. Zaqatala Universitet binası
8. Zaqatala Aliabad kənd mədrəsəsi
9. Zaqatala rayonu Kərənəkçi kəndi
10. Ağdaş rayonu Xosrov kənd mədrəsəsi
11. Ağdaş rayonu Xosrov kəndi
12. Ağdaş şəhəri
13. Göyçay şəhəri
14. Ağsu Nuran Xatun məscidi
15. Şamaxı rayonu Mədrəsə qəsəbəsi
16. Qəbələ rayonu Bum kəndi
17. Oğuz şəhəri
18. İsmayilli şəhəri

УВАЖАЕМЫЕ СОТРУДНИКИ РЕДАКЦИИ!

Я внимательно ознакомилась со всеми выпусками бюллетеня Государственного Комитета Азербайджанской Республики по работе с Религиозными Образованиями.

Во всех выпусках я находила для себя, как для молодого ученого преподавателя истории, очень много интересного и полезного.

Прочитав четвертый выпуск бюллетеня, я решила написать о своих впечатлениях и пожеланиях. Уже прошло более 10 лет с того дня, как наша республика обрела свою независимость. А для построения действительно независимого общества в первую очередь необходимо обращение к культурным истокам, возрождение духовных и культурных ценностей. Религия, являющаяся неотъемлемой частью общечеловеческой культуры, также неразрывно связана с культурой нашего народа. В этой связи деятельность Государственного Комитета по работе с Религиозными Образованиями является необходимой. За год своего существования эта государственная организация проделала большую позитивную работу по урегулированию отношений между религиозными структурами и государственной властью, не нарушая при этом интересов верующих.

Эта проблема ясно и полно освещается в одной из главных частей бюллетеня под заголовком «От главного редактора». С большим интересом я читала часть под заголовком «Диалог между религиями», в котором говорится об общности культур, о единстве всех людей, независимо от национальности, религиозной принадлежности, пола и расы. В этой статье также говорится о единых истоках всех монотеистических религий, в основе которых лежит единобожие. Авраама (аравийское единобожие - ханифитство - религия Ибрагима).

Глубоко научной статьёй является статья «Суфизм», в которой дается исторический обзор зарождения и развития одного из многоликих, многогранных и колоритных проявлений ислама - суфизма.

Я назвала лишь 2 статьи, но каждая часть бюллетеня расширяет кругозор читателя, способствует воспитанию подрастающего поколения в духе любви к родине, в духе любви к своим духовным истокам - религии ислам, к национальным традициям и обычаям. Кроме того, выпуски бюллетеня способствуют взаимовлиянию и взаимодействию культур, сближению разных народов.

Уважаемая редакция! Хотелось бы, чтобы в ближайших выпусках вы продолжили тему «суфизм» и осветили бы подробнее деятельность суфийских общин у нас в республике, районах, селах, городах, а также более подробно историю различных конфессиональных течений и школ.

Желаю дальнейших успехов в вашем нелегком, но полезном труде во имя процветания нашей республики.

С уважением,

АЛЕСКЕРОВА НЕСРИН,
кандидат исторических наук,
преподаватель Бакинского Государственного
Университета

AZƏRBAYCAN MUSIQI AKADEMIYASI

GƏLƏN SAYIMIZDA:

- * *ATƏT-in Bakı Konfransı ərəfəsində*
- * *Dinlər, mədəniyyətlər, sivilizasiyalar*
- * *Dinlərin tarixi: yəhudilik, xristianlıq, islam (müqayisəli təhlil)*
- * *İslamda qadın*